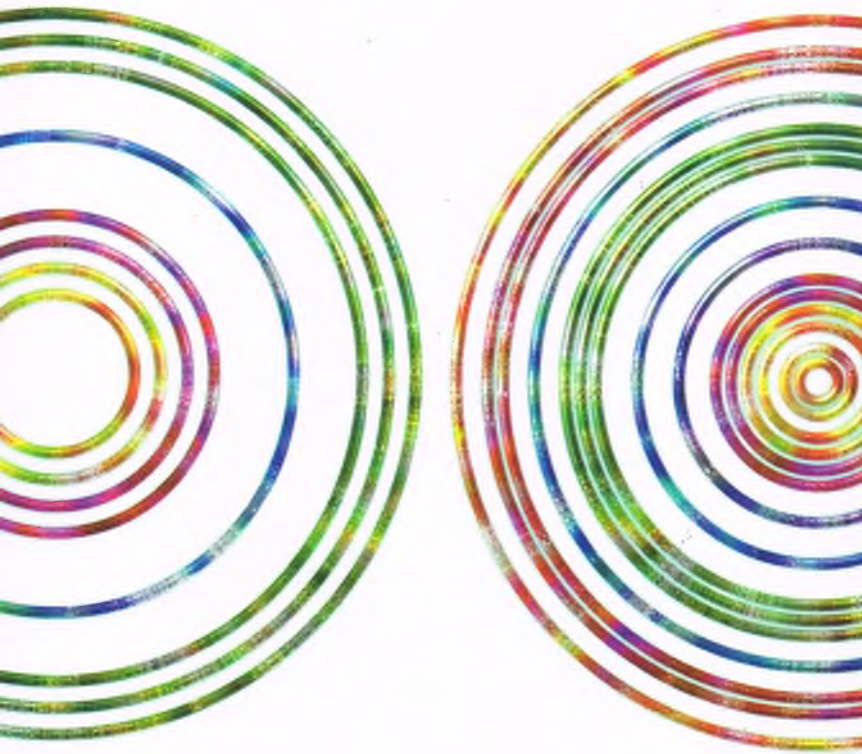
İfadelerin Gramatik Ayırımı

Şakir Kocabaş

KÜRE YAYINLARI

İFADELERİN GRAMATİK AYIRIMI

İFADELERİN GRAMATİK AYIRIMI

Şakir Kocabaş

KÜRE YAYINLARI

Şakir Kocabaş, 1945 Yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta eğitimini İstanbul'da tamamladı. 1970 yılında İTÜ Kimya Fakültesi'nden mezun oldu. Türkiye ve İngiltere'de kimya sanayiinde çalıştı. 1985-90 yıllarında Londra Üniversitesi King's College'de yapay zeka alanında doktora yaptı. 1991-98 yıllarında Tübitak Marmara Araştırma Merkezi'nde (MAM) Yapay Zeka Bölümü başkanı olarak çalıştı. 1992 yılından beri İTÜ Uçak ve Uzay Bilimleri Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Doç. Dr. Kocabaş'ın yapay zekada bilgi organizasyonu, bilimsel buluşların modellendirilmesi ve simülasyon üzerine 20'den fazla uluslararası dergi ve konferans yayını, 10 ulusal konferans yayını bulunmaktadır. Yazarın akademik çalışmaları dışında yayınlanmış felsefî eserleri şunlardır:

- *İslam'da Bilginin Temelleri.* İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- *Fizik ve Gerçeklik.* İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

İslam'da Bilginin Temelleri, yayınlandığı yıl Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 'Düşünce' dalında birincilik ödülüne layık görülmüştür.

KÜRE YAYINLARI / 8. Kitap
BSV Kitaplığı 7
Felsefe-Bilim Kitapları 2

İfadelerin Gramatik Ayırımı

Şakir Kocabaş

© Şakir Kocabaş (2002)
Her hakkı mahfuzdur

ISBN 975-6614-06-4

Küre Yayınları
Birinci Basım Mayıs 2002

Tasarım/Kapak **Salih Pulcu / HAYAT**
Baskı Cilt **Kurtiş Matbaacılık**

KÜRE YAYINLARI
Millet Cad. Gülşen Ap. 19/10
34300 Aksaray İstanbul
Tel 0212. 589 12 95
Faks 0212. 589 15 48
e-mail kure@kureyayinlari.com

ÖNSÖZ

İlk defa 1984 yılında Ekin Yayınları tarafından İstanbul'da yayınlanan bu kitabın ilk nüshası 1969-84 yılları arasında yaptığımız çalışmalar sonunda ortaya çıktı. Kitaba, yayınlandığı yıl Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 'Düşünce' dalında birincilik ödülü verildi. Kitap, kısa zamanda büyük ilgi gördü, fakat o tarihlerde uzun bir süre yurt dışında bulunmam ve adı geçen yayınevinin de o sırada kapanmış olması sebebiyle kitabın yeni baskıları yapılamadı.

"İfadelerin Gramatik Ayırımı" kitabının elinizdeki bu ikinci baskısında, okunabilirliği kolaylaştırmak için ve aradan geçen zaman içinde kazandığımız bilgilerin gerektirdiği şekilde ilk baskıdaki bazı kelimeleri ve ifadeleri değiştirmiş bulunuyoruz. Bunu yaparken kitabın bütünlüğünü de korumaya dikkat ettik. Bu düzeltmeleri yaparken şunu da gördük ki, ilk yayın tarihinden bu güne kadar 18 sene geçmiş olmasına rağmen kitaptaki düşünceler hâlâ büyük ölçüde geçerliliğini korumaktadır.

Farklı ifade kategorilerinde kullanılan kavramların ve terimlerin bugün de birçok bilim ve felsefe tartışmalarında birbirine karıştırılıyor olması, kitabın önemini daha da arttırmaktadır.

"İfadelerin Gramatik Ayırımı" kitabında ortaya koyduğumuz sınıflandırmayı, İngiltere'deki doktora çalışmamız sırasında ve daha sonraki akademik çalışmalarımızda geliştirdiğimiz bilgi sistemlerinde de kullandık. Doktora ve sonrası akademik araştırma konumuz, yapay zekada bilimsel buluşların modellendi-

rilmesi idi. Bu alanda geliştirdiğimiz bilgi sistemlerinde, farklı kategorilerdeki bilgiler üzerinde (mesela teorik, hipotetik, ampirik ve formel bilgiler üzerinde) otomatik çıkarım işlemleriyle yeni bilgiler türetmek ve türetilen bilgileri sınıflandırabilmek daha sade ve kolay bir hale gelmektedir.

Bütün bunların yanında kitabın esas amacı din, bilim ve felsefe konularında yapılan tartışmaların gerektiği gibi doğru yapılmasına yardımcı olmaktır.

Şakir Kocabaş,
İstanbul, 2002.

İÇİNDEKİLER

Giriş IX
Kelimeler XI
1. Gramatik Soruşturmalar-1 1
2. Biçimsel Sorular Sistemi 29
3. İfadelerin Sınıflandırılması 33
    Hayalî İfadeler 35
    Mecaz ve Benzeşim İfadeleri 36
    Tarih İfadeleri 37
    Teorik, Hipotetik, Ampirik (THA) İfadeler 38
    Hal İfadeleri 42
    P-İfadeleri 43
    Gramatik (GM) İfadeler 46
    Mantık, Matematik ve Biçim (MMB) İfadeleri 47
    Temel İnanç İfadeleri 48
4. Gramatik Soruşturmalar-2 51
5. Gramatik Soruşturmalar-3 83
Seçilmiş Bibliyografya 89
Dizin 93

GİRİŞ

Bu kitap esas olarak çeşitli ifade biçimlerinin gramatik olarak nasıl birbirinden ayrılabileceği hakkındadır.

J. Piaget,[1] ilk kitaplarından biri olan *The Language and Thought of the Child* isimli kitabında çeşitli ifadelerin bir sınıflandırmasını yapmıştır; ancak onun bu sınıflandırması gramatik (felsefî) değil, sadece teorik (psikolojik) amaçlıdır.

L. Wittgenstein,[2] çeşitli ifade biçimlerini birbirinden ayırmaya çalışmış, hatta sonradan kitap halinde toplanan ders notları "*Lectures on the Foundations of Mathematics*"inde bütün bir seri ders programını matematik ifadelerle hal ifadelerinin (ki bunları fiziksel ifadeler olarak adlandırmaktadır) nasıl birbirinden ayrılabileceğine hasretmiştir. Hayatının daha sonraki dönemlerinde, çalışmalarını psikoloji ve sosyolojide kullanılan lisan (ifade tarzları) üzerine çevirmiştir.

Wittgenstein, bu tür ayırımların güçlüğünü, hatta birçok durumlarda da anlamsızlığını iyi bildiği için çeşitli ifade biçimlerini birbirinden ayırmada esas olacak belirli bir yapı ortaya koymamıştır. Bunun yerine, lisandaki bazı özgün fakat oldukça tipik sayılabilecek örnekler üzerinde çalışmış ve bir gramatik yapının ("lisan oyunu"nun) sınırlarını ortaya koymak üzere bazen de bu örnekleri kendisi uydurmuştur.[3]

• • •

1 Piaget (1971)

2 Wittgenstein'dan aktaran, Diamond (1976)

3 'Lisan oyunu', Wittgenstein'in ikinci dönem çalışmalarında çok kullandığı bir terim. 'Gramatik yapı' terimini, bazı durumlarda 'lisan oyunu' yerine kullanılabileceğini de göz önünde tutarak, bundan farklı bir anlamda kullanıyorum.

Öyle görünüyor ki Wittgenstein bu ayırımları (mesela "doğrulanabilirlik" gibi) tek bir kriter üzerinden değil fakat, ifadelerin lisan içersinde kullanılmalarındaki farklılıklar üzerinden yapmış ve bu farklılıkları belirtmek için çeşitli kriterlerin kullanıldığı, karmaşık bir kriterler sistemi uygulamıştır.

Bu kitapta, bu tip ayırımlar için, (bazıları Wittgenstein tarafından da kullanılmış olan) bir kriterler sistemi veriyorum. Ayrıca bu kriterlerin tutarlı bir şekilde nasıl uygulanabileceğini göstermek üzere bazı örnekler de veriyorum. Bu örnekleri, "Kelimeler" kısmında[4] verilen kelimelerin kullanışları üzerine bazı felsefî (gramatik) problemlerle bağlantılı olacak şekilde seçtim.

Bölüm 4'te verilen (biçimsel) sorular sistemi, soruları daha elverişli bir şekilde değerlendirme imkanı sağlayacak yapısal lisanların geliştirilmesinde kullanılabilir. Bu ise, (biri p^{o}'ye, diğeri q^{*}'ya tekabül eden) en az iki cümle alanını gerektirmektedir.

• • •

4 "Kelimeler" kısmındaki büyük harflerle yazılmış kelimeler, kitabın anahtar kavramları olarak alınabilir.

KELİMELER

AÇIKLAMA
AMPİRİK
AMPİRİK İFADE
Anlam
ARİTMETİK İFADE
AYIRIM
AYNI
BENZER
BENZERLİK
BENZEŞİM İFADESİ
BENZEŞİM MODELİ
Bilim Kanunu
BİLİMSEL TEORİ
ÇERÇEVE
CEVAP
CEVAP ALANI
ÇEVİRİ
DİNÎ İFADE
DOĞRU
FARKLILIK
Gerçeklik
GRAMATİK FARKLILIK
GRAMATİK İFADE
GRAMER
GRAMER YAPISI
HAL İFADESİ
Hatasız
HAYALÎ İFADE
Hayat tarzı
HİPOTETİK İFADE
HİPOTEZ
İnanmak
İşaret
İspat (Kanıtlama)
İyi
Kanıt (Delil)
KARŞILAŞTIRMA
KARŞITLAŞTIRMA
Kavramsal düzen
Kötü
MATEMATİK İFADE
MECAZÎ İFADE
Metot
MODEL
NORMAL İFADE BİÇİMİ
Olay
Önerme
ÖRNEK
Ortaya çıkarma (Keşif)
Ortaya koyma (İcat)

P-İFADESİ
Resim (Tablo)
Sağlama
Sergilemek
SORU
Şüphe
TARİH İFADESİ
TASVİR
TASVİR ETMEK
Teknik
TEMEL İNANÇ İFADESİ
TEMSİL ETME
TEORİ
TEORİK İFADE
TEORİK TERİM
Uygun
Uygun değil
Yanlış
Yanlışlama
Yapı
YOL GÖSTERİCİ
YORUM

1. GRAMATİK SORUŞTURMALAR

I

"Bohr'la yaptığımız ve gece geç saatlere kadar süren, sonunda ümitsizlikle biten tartışmaları hatırlıyorum. Bu tartışmaların sonunda yürüyüş için yakındaki bir parka gittiğimde, kendime tekrar tekrar şu soruyu soruyordum: Tabiat, atomik deneylerde göründüğü gibi saçma olabilir mi?"[1]

Gerçeklik ve onun "resimleri" veya "bilimsel tasvirleri" arasında bir karışıklığa düşmemek için ne yapmalıyız?

Bir bilimsel teori, olaylarla karşılaştırmada kullanılan bir benzeşim modelleri sistemidir desek yerinde bir ifade kullanmış olur muyuz? Bu, belki fizik ve kimya teorileri için uygun bir ifade olabilir, diyeceksiniz. Fizik ve kimyada bir teori ile söylemek istediğimiz şey en genel bir biçimde "Şöyle şöyle olur" tarzında ifade edilebilir. Peki "Şöyle şöyle olmuştur" şeklinde genelleştirebileceğimiz bazı jeolojik ve astronomik "teoriler" hakkında ne diyebiliriz? Burada yaptığımız iş, modeller yardımıyla açıklama mı yoksa sadece tasvir mi olmaktadır? Bu iki ifade biçimi arasında dikkate değer bir farklılık olmalı mı?

Mesela "Evrim Teorisi"nde biz: "Şöyle şöyle olmuştur..." mu, yoksa: "Olaylar şuna şuna benzer şekilde gerçekleşmiştir..." mi demekteyiz? Bu ikisi arasındaki fark son derece önemlidir.

Bu "teori"lerde yaptığımız iş hem önermelerle tasvir, hem de modellerle açıklama mı olmaktadır?

• • •

1 Heisenberg (1971), s. 43.

Hal ifadeleri (olay tasvirleri) için "doğru" veya "yanlış" terimini kullanıyoruz. Halbuki bir model (emsal) için açıklamak istediğimiz olaylarla karşılaştırmalarda uygun olup olmadığına göre, "yerinde" (uygun), veya "yerinde değil" diyebiliriz, fakat "doğru" veya "yanlış"tır diyemeyiz. Ancak: "Bu model burada işe yaramıyor" diyebiliriz.

Bilimsel teoriler için "modeller sistemi" terimini kullanmakta kazancımız nedir?

Birincisi; bununla, benzeşimlerde genellikle olaylarda karşılığı bulunmayan boş veya fazladan bağıntıların bulunduğunu göz önünde tutarak, olayların tek ve tam bir açıklamasını ortaya koymuş olduğumuzu öne sürmek zorunda kalmamaktayız.

İkincisi; modellerimizi açıklamasını yapmakta kullandığımız olaylarla karıştırmamak için özel bir dikkat göstermek zorunda kalmaktan kurtulmamız. Diğer bir deyişle, açıklama ile açıklaması yapılan arasında karışıklığa düşmekten kurtulmamız.

Böylece artık "Tabiat Kanunları" veya "Fizik Kanunları" şeklinde ifadeler kullanmak yerine, "Newton'un Birinci Hareket Bağıntısı" veya "Termodinamiğin İkinci Bağıntısı" diyeceğiz.

II

Şu ifadeyi göz önüne alalım:

1 "Güneş Sistemi, Samanyolu (Galaksi) içindeki bir devrini 250 milyon yılda tamamlar."

Bu ifade matematiksel bir ifade midir? Yoksa tecrübî bir ifade (önerme) midir?

Farzedelim ki "1" ifadesi şöyle yeniden formüle edilmiş olsun:

2 "Güneş Sistemi, Samanyolu içinde, bir devrini 250 milyon yılda tamamlamak üzere bir yörüngede hareket etmektedir."

Şimdi "1" ve "2" ifadeleri arasında ne fark vardır?

İlk bakışta denilebilir ki "2" ifadesi bir hal ifadesi (olay tasviri) biçimine sahiptir ve (bu nedenle) ya doğrudur veya yanlıştır.

Düşün!

Şu ifadeyi düşünelim:

3 "Ben bu taşı bıraktığımda, bu yükseklikten şu kadar saniye sonra yere değecek."

Farzedelim bu, bir yerçekimi problemine örnek olarak verilmiş olsun. "3" ifadesi bu deneyden önce verildiğinde buna hal ifadesi (olay tasviri) diyebilir miydiniz? Eğer diyebilir idiyseniz deneyi durdurduğum takdirde bunun doğru veya yanlışlığına NASIL karar verirdiniz? Bu, aynı cümlede hem bir geçmiş zaman tecrübesinin hem de bir şimdiki zaman tecrübesinin ifadesi mi?

Şimdi farzedelim ki deneyi yaptım ve "3" ifadesiyle öngörülen sonucu elde ettim. Bu durumda: "3" ifadesi deneyden önce doğru idi" diyebilir misiniz?

Yoksa: "Deneyden sonra doğruluk kazandı" mı dersiniz?

Deneyden sonra ben bu deneyi "3"teki biçimde tasvir etmez, bunun yerine şöyle bir şey derdim: "Bu taşı şu yükseklikten bıraktığım zaman şu kadar saniye sonra yere değecek, dedim ve şu kadar saniye sonra yere değdi."

Bir hal ifadesinin (olay tasvirinin) ifade biçimi işte budur.

Farzedelim deneyde öngörülen sonucu alamadım. Bu durumda: "'3' ifadesi yanlıştır" denebilir mi? Eğer bu denebilirse şöyle bir şey de denebilir: "'Napolyon Waterloo savaşını kazanacak' demek yanlıştır."[2]

Burada: "Ben '3' ifademde yanıldım" veya: " '3' ile ortaya koyduğum öngörüde yanıldım" denilebilir.

Bütün söylemek istediğim şu ki, "3" ifadesi bulunduğu şekliyle bir önerme değil, olaylarla karşılaştırılacak bir modeldir.

Gelecek hakkındaki bütün hükümlerimiz aynı gramerde değildir.

Hipotetik ifadeler geleceğe ışık tutmada kullanılan modellerdir.

Farzedelim gelecek hakkında kullandığımız bütün ifadeler zaman içersinde hep gerçekleşti. Diyebilirsiniz ki: "Gelecekte ne olacağım bayağı iyi biliyoruz." Peki bu ne demektir?

Bu demektir ki, geleceğe ışık tutmada kullandığımız modeller şimdiye kadar olaylarla iyi bir uyum göstermiştir. Şu da denilebilir ki, bu modelleri seçmede başarılı olmuşuzdur. Pekala: "Gelecekte de aynı şekilde başarılı olacağız" diyebilir miyiz? Eğer diyebilirsek, bu, başarılarımız hakkında yeni bir model mi olacaktır?

• • •

2 Bu karşılaştırmayla hipotetik ve tecrübî ifade gramerlerinin nasıl birbirinden ayrı olduğunu göstermek istiyorum. Diğer bir deyişle, hipotetik ve tecrübî ifadeler arasındaki gramer farkını gözardı edecek olursak: "'Napolyon Waterloo savaşını kazanacak' sözü yanlıştır" şeklinde, anlamsız sözler bizi anlamsız sorulara, bunlar da bizi anlamsız cevaplar peşinde koşmaya götürür.

III

Suçluları yakalamak için polisin kullandığı robot çizimleri göz önüne alalım. Farzedelim ki bir olaydan sonra, bir tanık suçluyu tasvir etmiş ve bu tasvir üzerine polisin hazırladığı bir robot resim üzerinde karar kılmış olsun. Farzedelim ki polis daha sonra suçluyu yakalamış olsun. Bundan sonra da biz, suçlunun bir fotoğrafını ve tanığın kabul ettiği robot resmi alalım ve tanığı çağırmış olalım. Şimdi, bununla suçlunun fotoğrafı arasındaki benzersizlikten hareket ederek tanığın yalan söylediğini ileri sürebilir miyiz?

"Bu robot resim yanlıştır" diyebilir miyiz?

"Bu robot resim hatalıdır" diyebilir miyiz?

"Bu robot resim kötüdür" diyebilir miyiz?

Bir robot resmin bir şahısa benzerliği, bir fotoğrafın benzerliği gibi değildir. Bunun gramatik bir ifade olduğunu gözden kaçırıp: "Ne var yani! Biz, şahısa benzerliği onun fotoğrafından daha fazla olabilecek bilgisayar-çizimli resimler düşünemez miyiz?" demeyin.

Biz bir şahıs için, onun fotoğrafına bakarak: "Bu onun fotoğrafı değildir" diyebiliriz. Ancak o zaman böyle bir ifade, yanlış bir ifade olmuş olur. Halbuki: "Bu onun robot resmi değildir" demek bu durumda anlamsızdır.

Bilimsel çalışmalarda da sanki biz, sonunda olayların tam bir resmi olarak kabul edilecek mükemmel bir robot resim (teori) kurmaya (veya bulmaya?) çalışıyoruz gibi görünüyor.

Şu ifadeyi göz önüne alalım:

"Bu teori (mesela Einstein'ın Genel Relativite Teorisi), fiziksel olayların gerçek bir resmidir."

Şimdi ben: "Bu teori (Einstein'ın Genel Relativite Teorisi) fiziksel olayların açıklaması olarak ortaya konulan bir modeller sistemidir (emsaldir)" desem, bununla aynı zamanda, aynı olaylar için başka bir modeller sistemi geliştirmenin mümkün olduğu düşüncesini de getirmiş oluyor muyum?

IV

Wittgenstein, gramer hatalarından kurtulmanın, eski kelimelerin yerine yenilerini koymakla halledilecek kadar kolay bir iş olmadığını görmüştü:

"Şimdi artık bu iş kolay –yani kelimeler hakkındaki yanlış anlamalar, eski kelimeler yerine yenilerini kullanmak suretiyle önlenebilir– diye düşünebilirsiniz. Ancak bu iş bu kadar basit değildir. Bununla birlikte, yanlış anlamalar bazı durumlarda bu şekilde önlenebilir."[3]

Düşünün:

Bir satranç oyunu seyrediyorsunuz. Oyunculardan birine şu taşı (mesela fili) neden şu haneye oynadığını soruyorsunuz. Size bu taşı böyle oynamanın daha avantajlı olduğunu söyledi diyelim. Fakat mesela atı neden şu haneye (bitişikteki kareye) oynamadığını sorsanız, o da bunun oyun kuralları dışında olduğunu söylese bu iki açıklama, kategorik olarak birbirinden farklı olacaktır. Çünkü birincisi oyun içersinde bir hareketin kazançlı olup olmadığı hakkında, ikincisi ise oyunun kuralları hakkında...

Bir hal ifadesi ile bununla aynı gramer biçimine sahip teorik bir ifade arasındaki fark, bazı durumlarda, böyle bir ifadeye "Teoriye göre ..." ön-ekini ilave edip edemeyeceğimize göre anlaşılabilir. Aynı şekilde, bir matematik ifadesi ve bununla aynı gramer biçimine sahip bir hal ifadesi arasındaki ayırım da bu ifadeye "Tarife (tanımlamaya) göre ..." ön-ekini ilave edip edemeyeceğimize göre ortaya konabilir.[4]

• • •

3 Diamond (1976), s. 15.

4 Diamond (1976), s. 111 ile karşılaştırınız.

V

Darwin'in "Evrim Teorisi" etrafındaki başlıca gramer problemi, onun "teorik" ifadelerinin tarihsel ve tecrübî ifadeler (önermeler) biçiminde ortaya konmuş olmasıdır. Bu nedenle de şöyle bir takım sorularla karşılanmıştır:

"Bu prosesin (sürecin) gerçekten vuku bulduğunu kimse gözlemlemiş midir?",

"Şimdi gerçekleşmekte olduğu görülüyor mu?"

Bu "teori"deki ifadeler tarih ifadelerine benzemekte değil midir?

Fakat biz tarih için "bilimsel teori" diyor muyuz?

Şunu diyebiliriz: "Biz tarihi, insan topluluklarının bir teorisi olarak görmüyoruz ve tarih ifadeleri de teorik ifadeler değildir."

Tarihte biz: "Olaylar şuna şuna BENZER şekilde oldu..." demekte değiliz.

Gene tarihte biz, "Sümerler Teorisi" veya "Babil Kültürü Teorisi" gibi ifadeler kullanmıyoruz.

Babilliler hakkındaki bilgimize temel olan "kanıt"ları düşünün ve "Evrim Teorisi" için ileri sürülen "kanıt"lara (yani çeşitli fosiller, iskelet yapıları, gen, hücre ve doku benzerlikleri, vs.) ile karşılaştırın.

Kimyada şöyle bir soru sorabilir miyiz:

"Şu kimyasal reaksiyonun (tepkimenin) kanıtları nelerdir: $Zn + 2HCl = ZnCl_2 + H_2$?"?

Öteki bilim alanlarında ise çok daha başka "kanıt"lardan bahsediyoruz. (Rüyaların ruhsal bozuklukların "kanıt"ı olmasını düşünün).

Aynı kelimeyi biz çok farklı anlamlarda kullanabiliyoruz. "Süreç" (process) kelimesinin kullanışını göz önüne alalım.

Kimyasal süreçler, sosyal süreçler, tarihs süreçleri, evrim süreçleri, biyolojik süreçler, psikolojik süreçler, düşünce süreçleri, vs.

Bu "kanıt"lar ve "süreç"ler arasındaki benzerlik ve farklılıkları düşünün.

VI

Şu ifadeyi düşünelim:

"Bunu bize bilim öğretti."

Bunu şu ifadeyle karşılaştırın:

"Bunu bize Allah öğretti."

Bizim teorilerimizin bizden bağımsızlığı, mantık ve matematiğimizin bizden bağımsızlığından daha fazla değildir.

Teoriler hakkında yapılan en yaygın hatalardan biri, hal ifadeleriyle hipotetik ifadeleri birbirinden ayırabilme yeteneksizliğinden ortaya çıkan hatadır.

Teoriler birer emsal veya modeller sistemidir[5], tasvir veya olayların resmi değildir. Bunu söylemekle bir kavramsal değişim içine girmiş oluyoruz. Bu kavramsal değişikliğin bir sonucu olarak: "Bu benzeşim modeline nereye kadar güvenebiliriz?" veya: "Bu benzeşimin sınırları nelerdir?" gibi sorular Popper'ın: "Bu teoriyi nasıl yanlışlayabiliriz?" veya: "Bu teori yanlışlanmış mıdır?" gibi sorularının yerini alacaktır.

Birçok durumda biz, daha önce anlamadığımız olguları, halen bildiğimiz şeyler yardımıyla anlamaya ve açıklamaya çalışırız. Ancak bu, "anlama"yı "benzeşim kullanma"ya indirgemek demek değildir.

Biz hal ifadeleriyle en genel anlamda şunu deriz:

"Durum şu şudur" veya: "Olaylar şöyle şöyledir."

• • •

5 Amerikalı bilim felsefecisi T. Kuhn, bilimsel teoriler için belki de ilk defa "emsal" (*paradigm*) kelimesini kullanmakla birlikte bunun gramatik sonuçlarının, yani bilimsel teoriler için "emsal" veya "benzeşim modelleri sistemi" teriminin tutarlı bir şekilde kullanılmasının bütün lisan içinde büyük bir kavramsal düzenleme gerektirdiğinin pek de farkında görünmemektedir. Bakınız: Lakatos (1979).

Teorik, hipotetik ve ampirik ifadelerle ise söylemek istediğimiz şudur:

"Durum şunun şunun GİBİDİR" veya: "Olaylar şunun şunun GİBİ gerçekleşir."

Teorik, hipotetik ve ampirik ifadeler için şöyle demek anlamlıdır:

"Hipoteze göre ..." veya:

"Teoriye göre ..." veya:

"Tecrübelerimize göre ..."

Matematik (ve mantık) ifadeleri için ise:

"Tarife (tanıma) göre ..." demek anlamlıdır.

Matematikteki "Guruplar Teorisi"ni ve Cantor'un sonsuz-aşırı (transfinite) sayılar sistemini ve bunların olaylarla nasıl karşılaştırılabileceğini düşünün.

Matematiksel yapılar için "teori" kelimesini kullanmak (birçok durumlarda) matematiksel ifadelerin teorik ifadelerle karıştırılmakta olunduğunun göstergesidir.

Bir teorinin doğruluğundan ve yanlışlığından bahsetmek anlamsızdır. Bu gramatik ifadeyle söylemek istediğim şey şudur ki, ben bir teori için "doğru" veya "yanlış" yerine (şu şu karşılaştırmalar için) "uygun" veya "uygun değil" terimlerini kullanırım.

Eğer Popper'ın yanlışlama (*falsification*) prensibini fazla ciddiye alacak olursanız, şöyle bir takım sorularla karşılaşmaktan kurtulamazsınız: "Newton mekaniği 'yanlışlandı' diye onu yasaklamamız mı gerekmektedir? Onu bu yüzden bazı basit mekanik problemlerinin çözümünde bile kullanmaktan kaçınmamız mı gerekir? Bir deneyci bize şu şu durumlarda onu uygulamanın kendisi için daha uygun olduğunu, bazı durumlarda (mesela yüksek hızla hareket eden cisimler üzerine yapılan çalışmalarda) ise uygun olmadığını söylese, ona ne diyebiliriz?"

Bir teori seçiminde kriterlerin[6] önemlilik sırası, bir durumdan diğerine göre veya belli bir zamanda eldeki araçlara göre değişebilir.

İki bilgisayar düşünün; biri Newton mekaniğine göre, diğeri ise Einstein'ın Genel Relativite mekaniğine göre programlanmış olsun. Burada belki "basitlik" kriteri önemini kaybedecek veya büsbütün başka bir anlam kazanacaktır.

Teoriler hakkında "uygun" kelimesini kullanmakla, farklı zaman ve durumlarda kriterlerin ve onların önemlilik sırasının değişik olabileceğini hesaba katmış oluyorum.

Eğer: "Saf matematik çalışmaktan maksat nedir?" sorusu anlamlı bir soru olsaydı, buna şu cevabı verirdim: "(Gelecekte) bilimsel açıklamalarda kullanılan modellerde kullanılabilecek yeni (yapısal) örnekler ortaya koymak (icat etmek)."

Wittgenstein'ın, felsefî soruşturma metodunu, cebirdekinden çok kimyada uygulanan metoda benzetmesinde belli bir düşüncesi vardı.[7]

Onun felsefî soruşturma metodu esas olarak, ifadelerin birbiriyle karşılaştırılması ve zıtlaştırılması ve bunların kullanış içersindeki benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktır.

Cebir yardımıyla biz aritmetik ifadelere açıklık ve basitlik kazandırırız. Halbuki kimyada bir araştırma metodumuz vardır; cisimlerin benzerlik ve farklılıklarını bulmak için onları, çeşitli özellikleri (kristal yapı, kimyasal tepkime vs.) açısından birbirleriyle karşılaştırma teknikleri.

• • •

6 Uyarlılık, tutarlılık, kapsam genişliği, basitlik, doğurganlık. Bakınız: Kuhn (1977), s. 218.

7. Lee (1978), s. 218.

VII

Şu ifadeleri karşılaştıralım:

"Allah doğru yolu gösterir,"

"Bilim doğru yolu gösterir."

Ve şimdi de şunları:

"Allah dilediğine doğru yolu gösterir,"

"Bilim dilediğine (?) doğru yolu gösterir."

Temel inançların "bilime" veya "bilimin" temel inançlara karşıt olduğunu düşünmek insanı birleşik bir zihin karışıklığına sokar ki, böyle bir karışıklığın sonuçları iki şekilde gözlemlenebilir:

1. Teorik terimleri temel inançların grameri içinde kullanmak.

2. Temel inanç terimlerini teorik (hipotetik) bir gramer içinde kullanmak.

"Şu şu bilimsel teori, bu hayat tarzını (inanç sistemini) destekliyor" demek: "Bu teori, bu inanç sistemi üzerine kurulabilir" demekten başka bir mana ifade etmez. Diğer bir deyişle: "Bu hayat tarzı (inanç sistemi) içinde bu teoriyi kabul etmek anlamsız değildir" demektir.

"Bilimsel (teorik) olarak şu imkansızdır ki..." demek: "Teorimizin, şu şu durum veya olaylarla karşılaştırmada uygun, tutarlı bir yorumunu bulamıyoruz" demektir.

Psikolojide belli bir teoriye "inanan" birini düşünün. Bu kimse "dinî davranışları" bu psikolojik "teori"nin terimleriyle açıklamak istiyor olsun:

"Şu şu insanlar, bu psikolojik durumların, bu psikolojik sebeplerin veya belirli bazı 'psikolojik süreçler'in sonucu olarak şu şu inançlara sahip olmaktadırlar."

Bu teoriyi inanç haline getiren bu kişiye soralım:

Bu "teori"ye neden inanmakta olduğunuzu açıklar mısınız?

"Benim bu teorik sisteme inanmamın sebebi, şu şu psikolojik durumlardan veya süreçlerden geçmiş olmamdır" demek ister misiniz?

Yoksa şöyle demeyi mi tercih edersiniz: "Efendim, bu tek akılcı ve bilimsel yoldur, öyle değil mi?"?

Ne var ki, bu teorik bir açıklama olmayacaktır. İşte burada (teorik) açıklamaların temeline inmiş oluyorsunuz.

Lisanınızın temellerinin sorguya çekilmesini ister misiniz? Lisanınızın temellerinin sorulara konu olması demek, teorilerimizin olaylarla herhangi bir karşılaştırmaya girmeksizin sorguya çekilmesi demek olacaktır.

"Bunları anlayamıyoruz."[8]

"Şu insanların hayat tarzını anlayamıyorum" demek: "Onların hayat tarzını benimkiyle veya bildiğim bir hayat tarzı ile karşılaştıramıyorum" demektir. Bu aynı zamanda: "Onların lisanlarının (ve hipotetik açıklamalarının) temellerini bilmiyorum" demektir.

Şu ifadeyi göz önüne alalım:

"Akıl bize ölümden sonra hayat olmadığını söylüyor."

Burada şöyle bir soru sormak abestir:

"Neden akıl size bunu söylüyor?" Fakat bu sorunun abes olması bu ifadenin mecazî bir ifade olmasından DEĞİL, bir temel inanç ifadesi olmasından.

Burada benim, bir yandan temel inanç ifadelerinin teorik bir temele oturtulamayacağını söylerken, öte yandan bunlara mantıksal bir temel bulmaya çalıştığımı zannedebilirsiniz. Bu, iki bakımdan yanlış bir düşünce olacaktır. Birincisi, mantık ifadeleri ancak diğer mantık ifadelerine te-

• • •

8. Wittgenstein (1953), s. 223.

mel olabilir. İkincisi; temel inanç ifadeleri, bir hayat tarzını yansıtan bütün lisanlarda bir mantıksal-yere sahiptir.

"Allah, kainatı (evreni) yarattı" ifadesi teorik veya hipotetik bir ifade değildir.

Aynı şekilde: "Kainat yalnızca birtakım evrim süreçlerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır" demek de teorik veya hipotetik bir ifade (açıklama) değildir.

Demek isterdim ki: "Eğer 'evrim'i bütün kapsamı ile anlayabiliyorsan, yaratılışı da anlarsın."

Fakat bu karşılaştırmada insan kolayca aldanabilir.

"Tabiat, (veya evrim süreçleri) kuşlara uçma yeteneği vermiştir (sağlamıştır)."

Bu cümleyi nasıl anlıyorsunuz? "Neden Tabiat (veya evrim süreçleri) kuşlara uçma yeteneği vermiştir?" sorusunu sorduğumuzda ve sonunda hipotetik olmayan bir "açıklama" ile karşılaştığımızda: "Biz bunu anlamıyoruz" diyor muyuz?

Bu bir anlama meselesi mi yoksa bir inanç meselesi mi?

Yaygın bir gramer hatası; temel inanç sorusuna hipotetik bir cevap aramaya kalkmak. Gene yaygın diğer bir gramer hatası; hipotetik bir soruya (yani hipotetik açıklama gerektiren bir soruya) dinî bir cevap aramaya kalkmak.

"Neden iki hücre bir araya gelip birleşik bir organizma meydana getirdi?"

"Çünkü böyle yaşamanın daha kolay olduğunu buldular."

Eğer bu soru hipotetik bir soru olarak soruluyorsa, yukarıdaki cevap bununla aynı gramerde değil (yani hipotetik bir cevap değil).

Şu ifadeyi göz önüne alalım: "Evrim burada bu yolu seçti..."

Eğer bu ifade, herhangi bir soruya bir cevap teşkil etseydi (olsaydı), soru şöylece ifadelendirilebilirdi: "Evrim bura-

da ne yaptı?" Hemen diyebilirsiniz ki: "Bu, bir açıklamalar zincirinin yalnızca mecazî bir ifadesidir." Ancak, o zaman da bunu bir açıklamalar zincirine çevirmeniz ve bu açıklamaların çevrimli olmamasını sağlayabilmeniz gerekecektir.

"Rüzgar ve hava değişimi, fırtınalar ve yer sarsıntıları, kıtlık ve hastalıklar, ve bunlarla birlikte, mevsim değişiklikleri gibi, yeryüzünün ve gökyüzünün düzenli olayları hep tanrılara ve kötü ruhlara atfedilmiştir. Bizler bu tür animistik düşünceden kendimizi yavaş yavaş kurtarmaktayız."[9]

Teorik açıklamalar dinî açıklamaların yerini alacak demek, gözleri görmeyen bir adam için, işitme yeteneği geliştikçe, işitme ile ilgili ifadeler görme ile ilgili ifadelerin yerini alacak demeye benzer.

Eğer biri: "Biz bilimsel açıklamalarımızda kendimizi animistik düşünce ürünlerinden kurtardık" demek isterse, ben de ona derim ki: "Bilimsel (hipotetik) açıklamalarına başlar başlamaz, bunların temelindeki 'animistik düşünce'lerinin ürünlerini de birlikte ortaya koymuş olmaktasın."

Burada da gene demek istediğim şu: Temel inanç ifadeleri, bir hayat tarzını yansıtan bütün lisanlarda bir mantıksal-yere sahiptir.

"Yaratılış-bilimci"nin temel problemi, onun "evrimci" ile aynı gramatik hatalar tuzağının karşı tarafına yakalanmış olmasıdır.

Bir yandan bir taraf (yani "evrimci") bazı ifadelerinde, çaresizlik içinde "evrim", "tabiat", "süreç" gibi kelimeleri dinî bir gramer içinde kullanırken, "Yaratılış-bilimci" de bazı ifadelerinde, "Tanrı", "yaratılış" gibi dinî terimleri teorik bir gramer içinde kullanmaya çabalamaktadır.

"Yaratılış-bilimci": "Ben şuna şuna İNANMAKTAYIM, ve şunlar şunlar da benim olaylarla karşılaştırılabilecek teorik

• • •

9 O'Connor (1971), s. 9.

açıklamalarım" diyeceği yerde: "Sen ('evrimci') şu şu olaylar senin sisteminle çelişmektedir; o halde benim yolumu kabul etmen gerek" demek istemektedir.

"Evrimci" de: "Ben şunlara İNANIYORUM; bunlar da benim olaylarla karşılaştırılabilecek teorik açıklamalarım" diyeceği yerde, "Sen şunu şunu kendi sisteminde açıklayamamaktasın, o halde benim yolumu kabul etmen gerek" demek istemektedir.

Farzedin ki birisi şöyle dedi: "Dinî ifadeler, kişinin varoluş endişelerinin (veya anlamsızlık duygusunun veya varlık güvensizliğinin) ürünleridir."

Bu ifadeye, "hipoteze göre" ön-ekini ilave etmeden önce, bunun hipotetik bir ifade anlamında kullanılıp kullanılmadığını sorun, Eğer hipotetik bir ifade olarak söylenmişse, olaylarla nasıl karşılaştırılabileceğini sorun.

Eğer hipotetik değilse, buna, "inanıyorum ki" ön-ekini ilave edip edemeyeceğinize bakın. Ancak, eğer bu ve benzeri cümlelerde "dini" kelimesinin, aynı gramer içersindeki bir yığın cümleyi dışarıda bırakarak, gramatik olarak şaşırtmacalı bir şekilde kullanıldığını görememekte iseniz, bu analizin bir faydası olamayacaktır.

Şu matematiksel ifadeyi göz önüne alalım: $f(x) = x^3 + 3ax^2 + 3a^2x + a^3$. Şimdi, öyle bir matematikçi (!) düşünün ki, bu ifadedeki x bağımsız değişkeni yerine "a" değerini şöylece koymak istiyor olsun:

$$f(x) = a^3 + 3ax^2 + 3\,a^3 + a^3.$$

Böyle bir değer koymanın sonuçlarını "dini" kelimesinin yukarıdaki cümlede kullanılış tarzı ile karşılaştırabilirsiniz.

Biri bana gelse ve hiçbir şeye inanmadığını söylese, derim ki: "Ya neye inandığını bilmiyor (farkında değil), ya da "inanmak" kelimesinin nasıl kullanıldığını bilmiyor."

VIII

Temel inançları ve ibadetleri antropolojik, psikolojik, ekonomik vs. hipotezlerle (veya teorilerle) "açıklama"ya kalkmak, bir bakıma, bizim neden şu şu formül mantık aksiyomlarına veya şu matematik kavramlara ve tekniklere (toplama, çıkarma, çarpma gibi) sahip olduğumuzu hipotezlerle açıklamaya kalkmaya benzer ki böyle bir soru sonunda şu cevapla noktalanır:

"Biz böyle yapıyoruz."

"Şu şu nörolojik model, neden bizim düşüncelerimizde şöyle bir mantıksal yapıya sahip olduğumuzu açıklamaktadır."

Burada şunu sormak isterim: "Sizin bu modeliniz hangi yapıya sahiptir? Çünkü açıklamada (yani nörolojik modelde) kullanılan yapı, düşüncelerimizde kullandığımız söylenenle aynı mantıksal yapı olacaktır."

Temel inanç ifadeleriyle hipotetik ifadeler arasındaki ayırımı açıklığa kavuşturmak üzere, içinde bir hal ifadesinin hipotetik bir ifade ile karşı karşıya getirildiği şahane bir örnek verebiliriz.

Farzedelim ki şöyle dedim: "İşte şurada bir ağaç var." Şimdi, "hipotezci" gerçekten de orada bir ağaç olup olmadığını, etrafa bakmak suretiyle değil, benim beynimin içine bakmak veya bazı modeller ve teknikler (EEG vs.) kullanarak beyin durumumu temsil etmek suretiyle anlamaya çalışıyor. Ve sonunda bir "açıklama" ile ortaya çıkarıyor: "Beyin durumunuzun gösterdiğine göre, orada gerçekten bir ağaç var"!

IX

"Evrim Teorisine inanıyorum" demek ne anlama gelir?

Eğer biri size gelse ve: "'Evrim Teorisine inanıyorum' demek anlam ifade ediyorsa, 'Newton Mekaniğine inanıyorum' demek de anlam ifade eder" dese ona ne cevap verirsiniz?

Hareket halindeki çeşitli cisimlere ait hesaplamalarda uygulamakta olsanız bile "Newton Mekaniğine inanıyorum" demezsiniz, neden?

Relativite (izafiyet) teorisine karşıt olarak: "Newton Mekaniğine artık inanmıyorum" da demezsiniz.

Şu halde: "Evrim Teorisine inanıyorum (veya inanmıyorum)" demek nasıl anlamlı olabilir?

Şu karşılıklı konuşmayı göz önüne alalım:

"Marksist Teoriye inanıyorum."

"Peki, Newton Mekaniğine inanıyor musunuz?"

"Efendim, Marksizm bir teori değil, kendisinden teoriler üretilebilen tek metottur."

Bir gramatik illüzyon, içindeki temel inanç ifadesinin, teorik (bilimsel) ifade olarak gösterildiği bir illüzyondur.

Belli bir tür gramer kaydırmacasma örnek olarak, Hacivat-Karagöz'den şu lisan oyununu verebilirim. Oyun her iki tarafın kendi cümlesini diğerinin peşinden tekrarlama kuralı ile başlar. Fakat Hacivat, bu tekrarlamalar sırasında adım adım bazı kelimeleri değiştirir ve sonunda bütün cümleyi Karagöz'ün tasdikinden geçen bir hakaret ifadesine dönüştürür. Bu hal, Karagöz durumu farkedinceye kadar sürer:

Mersin Karagöz. Süpürge sapı Hacivat.

Mersin Karagöz. Süpürge sapı Hacivat.
Mersin mersin Karagöz. Süpürge sapı Hacivat.
Meersiin Karagöz. Süpürge sapı Hacivat.
Meğersiin Karagöz. Süpürge sapı Hacivat.
Meyersiin Karagöz. Süpürge sapı Hacivat.
Neyersiin Karagöz. Süpürge sapı Hacivat.
Ne yersin Karagöz. Süpürge sapı Hacivat.

Ne yersin Karagöz. Süpürge sapı Hacivat.

X

Şu ifadeyi göz önüne alalım: "Neden insanlar birbirini öldürür?"

Sorulduğu şartlara bağlı olarak, bu soruya verilebilecek cevapların çeşitliliğini düşünün.

Bu soruya verilebilecek hipotetik cevaplar çeşitli bilim dallarına göre değişebilir ve açıklamalar:

1. Biyolojik nedenlere,

2. Çevre etkilerine,

3. Psikolojik nedenlere,

4. Sosyal nedenlere, vs. bağlı olarak yapılabilir. Ayrıca bu tip açıklamalar sadece nedensel yapılar içinde değil, öteki açıklama yapıları içinde (probabilistik, relativistik ve diyalektik açıklama yapıları içinde) de ortaya konabilir. Eğer (hipotetik) bir açıklama arıyorsanız, cevabın da hipotetik olması gereklidir. Bu soruyu şimdi de şunlarla karşılaştırın:

"İnsanlar neden ölür?",

"İnsanlar neden dünyaya gelir?"

Bu son sorular kolaylıkla temel inanç soruları olarak alınabilir.

XI

Hızlı bir şekilde akan büyük bir nehir düşünün. Farzedelim ki, bunun akış yolu üzerinde bir yerde bir baraj inşa edilmiş olsun. Ve buradaki bir hidro-elektrik güç istasyonu vasıtasıyla suyun kinetik enerjisini elektrik enerjisine dönüştürüyor olalım. Gene bu enerjiyi güç hatları vasıtasıyla şehirdeki güç merkezine, oradan da, çeşitli maksatlarla (makinaları çalıştırma, ısıtma aydınlatma, vs.) kullanılmak üzere şehir içindeki fabrikalara, hastanelere, evlere, vs. dağıtıyor olalım. Böylece elektrik enerjisini tekrar çeşitli enerji biçimlerine çeviriyor olalım.

Şimdi biz düğmeye bastığımızda birisi: "Işığın yanması ve nehirin akması aynı şeydir" dese, buna ne dersiniz? (Freud bunun gibi bir şey mi demek istedi?)

Farzedelim birisi: "Hayır esas olan enerjidir, nehirin kendisi değil. Aslında o, enerjinin akış (hareket?) ortamlarından sadece bir tanesidir. Enerji çeşitli görünümler alabilir (elektrik, kimyasal, elektromanyetik, atomik, vs.). Önemli olan enerji akışını bir yerde yakalamaktır. Bunun mutlaka nehir üzerinde olması gerekmez. Güneş ışınlarının enerjisi suyu buhar halinde havaya yükseltir, ve sonra bu, yağmur olarak yere düşer ve nehir yatağında birikir, vs." dedi.

Düğmeyi çevirdiğimizde bize ışık veren nedir? Şehirdeki güç merkezi mi, yoksa nehir üzerindeki baraj mı, yoksa nehir mi, yoksa güneş mi ...?

Burada, öyle görünüyor ki aynı soruya birbirinden farklı, ve hepsi de aynı şekilde doğru çeşitli cevaplar verebilmekteyiz.

Ancak, burada bir soru mu, yoksa sorular mı var?

Bir pozitivist, teorik terimleri temel inanç grameri içinde kullanmaktan vazgeçtiği takdirde, açıklamalarında ona karşı söyleyebileceğin hiçbir şey yoktur ve zaten de o, lisanla ifade açısından, bir pozitivist olmaktan çıkmıştır.

Teorik veya ampirik açıklamalarını, olgularla karşılaştırılabilecek modeller (emsal) veya modeller sistemi olarak ifade ettiği sürece ona karşı söylenecek bir söz yoktur.

Ama eğer, başlangıçta böyle bir karşılaştırmayı inkar ediyorsa, o zaman bu demektir ki, "açıklama"larını, hipotetik (veya teorik) bir gramer içinde ortaya koymak istememektedir.

Neden hipotetik gramer içinde ortaya konan teorik veya ampirik ifadelere karşı çıkamazsınız diyorum?

Bir benzeşim modeline karşı çıkamazsınız, ancak onun olaylarla karşılaştırılma biçimini kabul etmeyebilirsiniz.

"Bu yerinde bir karşılaştırma değil" veya: "Bu model burada elverişli değil" diyebilirsiniz.

Fakat burada, "yerinde değil" veya "elverişli değil" ne demek olur? Bu modelin, karşılaştırmalarda bu şekilde kullanılması, bir hayat tarzının bir parçasını sergilemekte değil midir?

İnsan "yıldırım" olgusu ile ilgili mümkün teorik açıklamaları engellemeksizin: "Yıldırımları Allah yaratıyor" diyebilir. Fakat eğer ben bir temel inanç ifadesini, teorik açıklamaları engelleyecek şekilde kullanıyorsam, o zaman bunu teorik bir gramer içinde kullanıyorum demektir ve o zaman da bu, bir temel inanç ifadesi olmaktan çıkmış olmaktadır.

Aynı şekilde, teorik kavramlar da dinî açıklamaları engelleyecek şekilde kullanılabilir. (İçinde, "Doğal Ayıklama" (*Natural Selection*) ve "Evrim Süreçleri" terimlerinin kullanıldığı cümlelerden bazılarını düşünün).

"Bir materyalist (veya pozitivist), teorik terimleri dinî gramer içinde kullanmaktan kurtulmak için ne yapmalı?" sorusunu çelişkili bir cevap beklemektedir.

"Allah ağaçları yarattı" ifadesi ile,

"Allah elektronları yarattı" ifadesi bütünüyle aynı gramer içinde olamaz.

Çünkü, alternatif bir teorik sistemde, "elektron" kavramının yerini başka bir takım kavramların alabileceğini, hatta bu sistemde bunun bir benzerinin bile olmayabileceğini düşünebiliriz. O zaman da bu yeni teorik sistemi emsal olarak kabul ettiğimiz takdirde: "Allah elektronları yarattı" ifadesi toptan boş veya anlamsız bir ifade olacaktır.

Farzedelim ki ben, belli bir fiziksel olay üzerine teorik açıklamalarda bulundum. Sonra bir açıklama ve açıklama-sorusu zinciri sonunda öyle bir noktaya ulaştım ki orada artık: "Bunu açıklayamıyoruz" veya "Bunun açıklamasını bilmiyoruz" dedim. Bunu teorik açıklamalarımın bir temeli olarak düşünebilirsiniz. Farzedelim bunun yerine ben: "Bunun açıklamasını bilmiyoruz, ama bilim bize öğretecek" (veya "ilerde bunun açıklamasını bulacağız") dedim. Bu son ifade(ler), daha önceki ifadelerimden farklı bir gramere sahiptir. Çünkü önceki ifadelerime, "Öyle inanıyorum ki ..." ön-ekini ilave etmek anlamsızdır ("Öyle inanıyorum ki, bunun açıklamasını bilmiyoruz"!) Halbuki son ifadelerim için öyle değil.

XII

"Şurada görmekte olduğum masa, fizikçilerin bize anlattığı gibi değildir (yani o atomlardan, moleküllerden ibarettir, vs.)"

Bu masa hakkında, doğrudan (herhangi bir araç veya model kullanmadan) edinilmiş bir tecrübemiz (bilgimiz) var; öte yandan madde hakkında, şu masayı da kapsayan genel bir teorik bir bilgimiz var.

Şimdi soruyorsunuz: "Ben aynı varlığın, neden birbirinden farklı iki ayrı resmine sahibim? Benim doğrudan edindiğim tecrübeye (veya bilgiye) göre masada bir hareketlilik yok, halbuki onun atomları ve molekülleri devamlı bir hareket halinde!"

Derim ki bizim burada birbirinden farklı iki "tablomuz" yok. Ve bu doğrudan ve dolaylı bilgimiz birbiriyle çelişiyor olamaz. (Bunlar ayrı gramatik düzenlere aittirler).

Dilerseniz şunu deyin: "Bunun atomları saniyede şu kadar kere varlıktan yokluğa dönüşüyor." Hatta şunu da diyebilirsiniz: "Bunun atomları devamlı şu uzaklıktaki bir yere gidip gelmekte."

Ancak şunu da demeliyim ki, masa hakkındaki doğrudan kazanılmış bilgim, dolaylı olarak elde ettiğim bilgiden bütünüyle bağımsız değildir. (Bunun tersini de söyleyebilirim).

"Bu masanın büyük bir kısmı boş, çünkü bunun atom çekirdekleri ve elektronları, sıkıştırıldıkları takdirde, aslında belki gözle görülmeyecek kadar küçük bir yer işgal eder."

Bu ifade, bir hipotetik sistemin ifadesidir. İnsan kolayca, bunun bir "olay"ı ifade ettiğini sanır ve bunu hal ifadeleriyle karıştırılabilir. Şununla karşılaştırınız:

"Bu odada bir masa var."

Diyebiliriz ki, önceki ifade, (bir hipotetik sistemin terimleri ile) karışık bir terimler sözlüğüne sahiptir, halbuki son ifade öyle değil.

Birçok durumlarda, bir hal ifadesi ile bir hipotetik sistemin bir hipotezinin yorumunu birbirinden ayırmak imkansız (hatta anlamsız) olabilir.

XIII

Gödel'in aritmetik ifadelerini ve bunların bazı "meta-matematik" ifadeleri temsil etmede nasıl kullanıldığını düşünelim.

Yalnızca B. Russell ve A.N. Whitehead'in *Principia Mathematica*'sı üzerine eğitim görmüş biri bu ifadeleri, sadece bazı matematik bağıntıların ifadesi olarak görecektir.

Gödel sisteminde yapılmak istenen, aritmetiğin terimlerini ve gramerini, "meta-matematik" ifadeleri temsil etmede kullanmak. Böylece, bir aritmetik ifade ile aynı zamanda hem sayılar hakkında bir aritmetik bağıntıyı ifade etmiş olmakta, hem de bir "meta-matematik" cümleyi (yani aritmetik cümleler hakkındaki bir cümleyi) temsil etmiş olmaktasınız. Şimdi deniyor ki bu aritmetik cümlelerin yorumu, bizi "meta-matematik" cümlelere götürmektedir.

Ben derim ki: "Bu aritmetik ifadeler Gödel'in 'meta-matematik' sisteminin birer yorumu olarak KULLANILMAKTADIR; onların 'herhangi bir yorumu' onun 'meta-matematik' sisteminin bir parçası olmakta değildir. Ve bu şekilde kullanılmakla da onlar artık, *Principia Mathematica*'nın bir parçası olmaktan çıkmıştır. Sanırım Wittgenstein, *Remarks on the Foundations of Mathematics* isimli kitabında bunu demek istemektedir."

"Rüyaların psikoanalitik yorumu"nu düşünelim. Bu kabaca, üç safhada yapılmaktadır:

1 Rüyanın gündelik lisanda tasviri,

2 Bu tasvirin "psikanalizin" sembolik diline çevrilmesi,

3 Bu tadil edilmiş tasvirin rüyanın yorumu olarak gündelik lisan üzerine yansıtılması.

Derim ki: "Burada yapılan bu "yorum" rüyanın yorumu değil, fakat sizin bu hipotetik sisteminizin, rüyanın gündelik lisan içindeki tasviri üzerine yansıtılmış bir yorumudur."

Buradaki farkı göreceksiniz; Gödel'in yorumları, genişletilmiş bir aritmetik gramer içinde yapılmaktadır. Halbuki ikinci örnekte birbirinden farklı iki gramer söz konusudur.

"Bilimsel bir deyişle ..."

Bu ifade ile karşılaştığınız zaman, günlük hayatta bir olayın veya tarihi bir olayın bir tasvirinin bir modelle (hipotezle) karşılaştırılmasını beklersiniz. Bu da, gündelik lisandan, bir bilim diline (hipotetik lisana) geçişi gerektirir. Sonra da gündelik lisanda ifade edilmiş olan bu tasvir, söz konusu teorik veya hipotetik sistemin bir hipotezinin yorumu olacaktır. Bunun aksi değil.

Belirli bir ekonomik veya sosyal teori, günümüz olaylarının, veya tarihin yorumu DEĞİL, fakat günümüzün olaylarını veya tarihi olayları ifadede, bazı teorik sistemlerin terimleri ile ortaya konmuş olan cümleler, bu teorilerin (hipotezlerinin) birer yorumudur.

Böylece: "Falan filan bilimsel teori, tarihin (veya tabiatın, veya toplumsal hayatın) yorumudur" demek gramatik bir saçmalığın ifadesidir.

Psikolojiyi (gramatik açıdan) diğer teorik sistemlerden ayrı kılan husus, psikolojik teorilerin yorumlarının, yalnızca hal ifadeleriyle değil, aynı zamanda, grameri bunlardan farklı olan ve P-ifadeleri diye adlandırdığım ifadelerle de karıştırılmakta olmasıdır. (P-ifadeleri için sayfa 43'e bakınız).

2. BİÇİMSEL SORULAR SİSTEMİ

Bu bölümde önce sembolik terimlerle formel bir sorular sistemi tanımlıyoruz. Daha sonra da bunu örneklerle açıklıyoruz.

S = Soru

p = Cümle (Önerme)

q = Cümle (Önerme)

C = Cevap

Mantıksal işaretler: "Λ"; ve, "V"; veya, "~"; değil, "→"; gerektirir, "="; eşdeğerdir.

Tarifler:

$p^o = p_1 \Lambda p_2 \Lambda \ ... \ \Lambda p_n$

$q^* = q_1 V q_2 V \ ... \ V q_m$

$q_k = q_k V q_2 V \sim q_m$

$S = p^o \Lambda q^*$

$C_i = p^o \Lambda q_i$

Önermeler mantığının aksiyomları ve yukarıdaki tariflerden, aşağıdaki ifadeler mantıksal olarak ispat edilebilir:

$C \rightarrow S$

$C \rightarrow p^o$

$C \rightarrow q^*$

Sorular Sisteminin Bir Yorumu

Bir soru, bir cümleler (önermeler) çerçevesi ve cevap alanının birleşimidir.

p^o = sorunun çerçevesi.

q^* = sorunun cevap alanı.

Bir soru, bir cümleler ayırım ve birleşimidir.

Bir soruya verilen (doğrudan) bir cevap, sorunun kendisini kabul etmek demektir.

Bir soruya verilen (doğrudan) cevap, sorunun çerçevesini gerekli kılar.

Bir soruya verilen (doğrudan) cevap, sorunun cevap alanını gerekli kılar.

Bir sorunun çerçevesi, kurulduğu cümlelere bağlı olarak yanlış ve /veya hatalı olabilir.

Eğer bir sorunun çerçevesi yanlışsa, ona verilebilecek bütün (doğrudan) cevaplar yanlış olacaktır.

Eğer bir sorunun çerçevesi hatalı ise, ona verilebilecek bütün (doğrudan) cevaplar hatalı olacaktır.

Eğer bir sorunun cevap alanı bir mantıksal-yere sahip değilse, o sorunun çerçevesi yanlıştır.

Eğer bir sorunun çerçevesi yoksa (yani çerçevesi boş cümleler kümesi ise), o bir soru değildir.

Şu soruları göz önüne alalım:

"Altına benzer bir maden parçasının gerçekten altın olup olmadığını tayin etmek için sadece bir mihenk taşına sahip olmak yeterli midir?"

"Mihenk taşının nasıl kullanıldığını bilmek de gerekli değil midir?"

Bu soruları ben, bir kriterler sisteminin uygulaması için basit bir örnek olarak kullanabilirim. Aynı şekilde, bir soruyu (veya soru biçimine sahip bir ifadeyi), sorunun cevap alanını sınırlamak suretiyle, bir hüküm (veya önerme) olarak da kullanabilirim.

Bir önermeyi (veya daha genel bir terimle, bir cümleyi) daha iyi anlamak için, onun cevap olabileceği bir soru bulmaya çalışın. Bunu Wittgenstein ve Carnap'ın, bir cümlenin ne anlama geldiğini (veya anlamlı olup olmadığını) açıklığa kavuşturmak için o cümleyi aksi ile karşılaştırma tekniğine ilave bir teknik olarak kabul edebilirsiniz.

Farzedelim ki: "Bu odanın içindeki şu masanın üzerindeki kutu ne renktir?" şeklindeki bazı basit soruları "anlayan" ve buna göre davranabilen yarı zeki bir robotumuz var. Gene farzedelim ki bu robot, Russel'ın "tasvirler"ine benzer mantıksal örneklere uygun bir şekilde çalışıyor olsun.

Bu robota yukarıdaki soruyu sorduğumuzda, bir oda içinde olduğunu "tesbit ettikten" sonra (veya sorudaki odanın tasvirinden sonra), bu soruyu aşağıdaki tasvirlere ayıracaktır:

1. "Bu odada bir masa vardır."

2. "Masanın üzerinde bir kutu vardır."

3. "Masanın üzerindeki kutunun bir rengi vardır."

4. "Kutunun rengi x dir." (Burada x bir renk değişkenidir).

Bu değişkene herhangi bir değer koymadan önce robot, 1-4 tasvirlerinin geçerliliğini ortaya koymaya (veya sağlamasını yapmaya) çalışacaktır.

Diğer bir deyişle, soruya bir cevap vermeden önce onun çerçevesinin geçerli olup olmadığını tesbit etmeye (sağlamaya) çalışacaktır. Eğer bu tasvirlerden herhangi birinin geçerliliğini tesbit edemiyor (veya sağlayamıyor) ise, o zaman doğrudan doğruya veya dolaylı olarak soruyu reddedecektir. (Burada tasvirlerin sağlanmasına tekabül eden rutinler çok daha karmaşık olabilir, ve bu işi yürütmek için de kategorik olarak birbirinden farklı rutinler gerekebilir).

Burada robota sorulan bu soru, bir tasvir sorusu olarak kabul edilebilir. ("Aynı" sorunun biçimsel (formal) bir soru kabul edilebileceği bir durum da düşünebiliriz). Bu basitleştirilmiş örnek, daha karmaşık gramer yapısına sahip soruların analizinde kullanılacak bir karşılaştırma örneği olarak alınabilir.

3. İFADELERİN SINIFLANDIRILMASI

Bu bölümde ifadelerin kullanım alanlarına (lisan içindeki fonksiyonlarına) göre kategorilere ayırabileceğimiz bir sınıflandırma veriyoruz. İfadelerin lisan içindeki yapısını vurgulamak için sınıflandırmayı aşağıdaki sıra içinde inceleyeceğiz.

9 (H) Hayalî ifadeler.

8 (MEB) Mecaz ve Benzeşim ifadeleri (teşbihler).

7 (TA) Tarih ifadeleri.

6 (THA) Teorik, Hipotetik ve Ampirik ifadeler.

5 (HAL) Hal ifadeleri.

4 (P) P-ifadeleri.

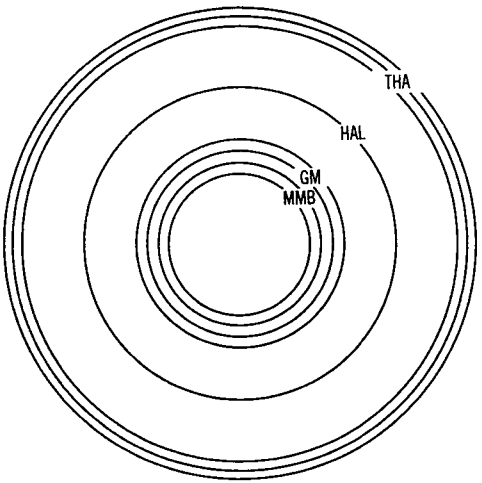
3 (GM) Gramatik ifadeler.

2 (MMB) Mantık, Matematik ve Biçim ifadeleri.

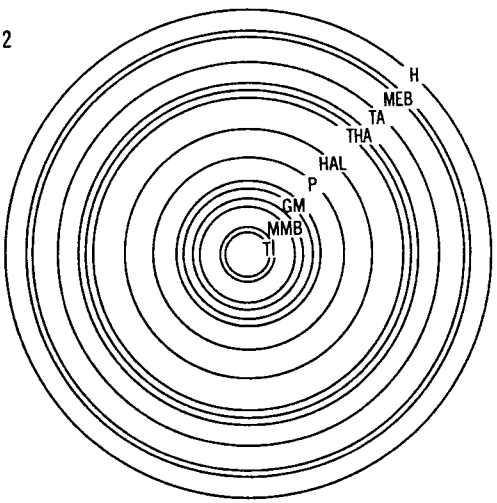
1 (Tİ) Temel inanç ifadeleri.

Aşağıdaki şekiller ifade kategorilerinin lisan içindeki yerlerini şematik olarak gösteriyor:

Şekil 1

Şekil 2

HAYALÎ İFADELER

Hayalî ifadeler masal, hikaye ve roman ifadeleridir.

Bir masal veya roman için: "Bu da gerçekten olur mu?" demezsiniz.

İnsan bir an için masalların herhangi bir olayla sınırlı olamayacağını sanabilir.

Fakat bazı yazı veya sözler için: "Bu masal (hikaye, roman) değil" diyebiliyoruz.

Hayalî ifadeler bir olayı ifade etmezler. Bunlarda (masal, hikaye ve romanda) doğruluk veya yanlışlık söz konusu değildir.

Hayalî ifadeler için, "İnanıyorum ki..." ön-eki bir anlam ifade etmez.

"Alaaddin ve Sihirli Lambası" masalında: "Büyücü neden lambayı ele geçirmek istedi?" sorusu, hayalî (masalsı) bir cevap (açıklama) gerektirir.

Şu soruyu düşünelim:

"Alaaddin'in, lambayı büyücüden geri aldığını ispat edebilir misiniz?"

Şimdi de şu ifadeyi düşünelim:

"Büyücü Alaaddin'le M.Ö. 767 yılında karşılaştı. O tarihte Alaaddin dokuz yaşındaydı."

Hayalî ifadeler için:

"Hikayeye (masala, romana) göre ..." demek anlamlıdır.

MECAZ VE BENZEŞİM İFADELERİ

Bir benzeşim ifadesi için "neden?" sorusu anlamsızdır. Ayrıca:

"... inanıyor musunuz?",

"... ispat edebilir misiniz?",

"Emin misiniz?",

"Tarife (tanıma) göre..." ekleri anlamsızdır.

Mecaz ve benzeşim cümleleri, temsil etmekte oldukları normal (literal) ifade biçimlerine, yani hipotetik ifade biçimlerine veya tasvirlere çevrilebilir.

Normal ifade biçimine çevrilemeyen mecaz ve benzeşim cümleleri bir anlam ifade etmez. (Diğer bir deyişle, bunlar bize birşey tasvir etmeyecek veya açıklamayacaktır).

İşte size bir mecaz (ve iki benzeşim) ifadesi:

Bazı mecazî ifadeler, normal kullanılış biçimine çevrildikleri zaman kaybolup giderler. Güneş çıkınca su ve çamura dönüşen kardan adam gibi. Veya, ayırdetmesini bilen biri çıkıncaya kadar geçerli olan kalp para gibi...

Türkçede, "Şu masanın bir ayağı, ötekilerden kısa" şeklindeki ifadeleri mecazî ifade saymak gereksizdir. Çünkü bunlar kullandığımız lisan içersinde mecazî ifade işlevine sahip değildir. (Bunları normal ifade biçimine çevirmeye kalkmak anlamsızdır, çünkü zaten bunların normal ifade biçimi budur).

TARİH İFADELERİ

Tarih cümleleri, geçmiş olayları ifadede kullandığımız cümlelerdir.

Tarih cümlelerinin genel ifade biçimi: "Şöyle şöyle olmuştur, ..."

Tarih ifadeleri için: "Bunun delili (kanıtı) nedir?" sorusu anlamlıdır.

Birçok durumlarda tarih ifadeleri için, "Falan filana göre ..." (buradaki "falan filan", bir tarihçinin veya olayı anlatanın ismi olmak üzere) ön-ekini kullanmak anlamlıdır.

Bir tarih ifadesini (veya aksini) desteklemek için "delillerden" (kanıtlardan) bahsetmek birçok durumlarda anlamlıdır.

Bazı durumlarda bir ifadenin, tarih ifadesi mi yoksa temel inanç ifadesi mi olduğunu söylemek imkansız görünebilir. Fakat temel inanç ifadelerin aksine, tarih ifadeleri için:

"Mümkündür ki ...",

"Muhtemeldir ki ..." ön-ekleri birçok durumlarda anlamlıdır.

Fakat: "Biz inanıyoruz ki ..." ön-eki anlamsızdır.

TEORİK, HİPOTETİK, AMPİRİK (THA) İFADELER

Teorik, hipotetik, ampirik (THA) cümleler, açıklamalardır. (Ampirik ifadeler, tecrübelerden genelleştirilmiş, birbirinden bağımsız ifadelerdir.)

THA açıklamalar, bir hayat tarzını sergileyen bir lisanın temelleri değildir.

THA ifadeler için:

1 "Neden?" diye (veya daha genel terimlerle, açıklama-sorusu) sormak anlamlıdır.

2 "Teoriye göre ..." ve "Hipoteze göre ...", ön-ekleri anlamlıdır.

3 "İnanıyorum ki ..." (veya "... inanmıyorum") ekleri anlamsızdır.

Denilebilir ki, THA cümleleri ile biz (en genel ifade ile) şunu demek istemekteyiz: "Olaylar şunun şunun GİBİ olmaktadır (veya olur)."

Bir THA ifadesinin doğruluğundan veya yanlışlığından bahsetmek anlamsızdır. Buna karşılık: "THA ifade şu şu olaylarla karşılaştırmada uygundur veya uygun değildir" denebilir.

Bir bilim teorisi, olaylarla karşılaştırılabilen bir modeller sistemidir.

Bir bilim teorisinin "sağlanabilirliği" (verifiability), onun olaylarla karşılaştırılabilirliğidir.

Popper'ın yanlışlama (falsification) prensibi hakkında şunu söyleyebiliriz: "Eğer bir teorinin doğruluğundan bahsetmek anlamsızsa, yanlışlığından bahsetmek de anlamsızdır." (Popper bunu göremediği için eleştirilerle karşılanmıştır).

Popper'ın bir teoriyi yanlışlaması, aslında bir teorinin yanlışlanması değil, onun belli bir takım olaylar üzerindeki bir yorumunun yanlışlanmasıdır.

Denilebilir ki: "Bir teorinin, belirli bir takım olaylar üzerinde tutarlı ve uygun (teori ile tutarlı, ve olaylarla karşılaştırmada uygun) bir yorumunu yapmak imkansız hale gelince, teorinin kendisi sorulara konu olur." (Ancak bu gramatik bir ifade değildir).

Bilim teorilerinin grameri, bu model sistemlerinin, gerçeklikle (olaylarla) karşılaştırılabilir olması gerekliliği ile sınırlanmaktadır.

"Bir tabiat kanununun ortaya çıkarılması" demek, gerçeklikle (olaylarla) karşılaştırılabilecek bir model (veya modeller sistemi) ortaya koymaktan başka birşey değildir. Daha açık bir ifade ile, "bir tabiat kanununu ortaya çıkarmak"tan bahsetmek anlamsızdır. Bu gramatik genellemeden maksadım: "Eğer Newton'un mekaniği bir tabiat (fizik) kanunları topluluğu ise, bununla çelişen Einstein'ın genel relativite teorisine ne demek gerekir?" veya: "Bizim aynı olaylar hakkında neden birbiri ile çelişen iki ayrı teorimiz var?" şeklinde anlamsız sorular sorma durumundan kurtulmak için bir kavramsal değişiklik önermek.

Hipotetik veya ampirik ifadelere bir örnek de atasözleridir. Atasözleri, genellikle mecaz veya benzeşim ifadeleri şeklinde kullanılmakla birlikte, kolaylıkla hipotetik veya ampirik ifade biçimine çevrilebilirler.

Teorik, hipotetik, ampirik açıklamaların temelini ortaya koymada kullanılabilecek bir soruşturma rutini:

H(N) = N'inci basamakta bir hipotetik açıklama.

AS(J) = J'inci basamakta bir açıklama-sorusu.

TE(x) = Temel inanç ifadesi.

Açıklamalar zinciri:

H(N) * AS(1) = H (N-1)

H(N-1) * AS(2) = H (N-2)

.. .. ..

H(1) * AS(N) = H (0)

H(0) * AS(N+1) = H(0)

==========

H (0) = TE(x)

Burada H(N-1), H(N) ifadesinin açıklaması ve aynı zamanda da AS(1) sorusunun da cevabı olmaktadır.

Açıklamalar çevrimi:

Aşağıdaki yapı, açıklamalardaki çevrimleri tesbit etmekte kullanılabilir:

H(N) * AS(1) = H(N-1)

H(N-1) * AS(2) = H(N-2)

.. .. ..

H(NG) * AS(G+1) = H(N-G-1)

.. .. ..

Çevrim

.. .. ..

H(N-D) * AS(D+1) = H(N-G)

==========

Çevrimin genel formülü:

(H (N) * AS) ** M = H(N).

Dallanmış açıklamalar:

I(N) = N' inci basamakta hipotetik açıklama.

H(N) * AS(1) = H(N-1)

H(N-1) * AS(2) = H(N-2)

.. .. ..

H(N-K) * AS(K) = H(N-K-1)

H (N-K) * AS(K) = I(N-K-1)

.. .. ..

Açıklamalar üzerine notlar:

Bir ifadenin dayandığı temele inmek için, buna doğrudan cevap verildiği sürece ard arda açıklama soruları sormaya devam et.

Artık daha fazla açıklama sorusu sormak anlamsız hale gelince, veya açıklamalar zincirinde daha önce verilmiş bir cevapla karşılaştığında soruşturmayı durdur.

Açıklamalar zincirinde bir gramer kayması olup olmadığına (yani, mesela hipotetik bir soruya hipotetik-olmayan bir cevap verilip verilmediğine) dikkat et.

Açıklamaların bir çevrim içinde olup olmadığına bak. (Böyle bir çevrime "uydurma açıklamalar halkası" diyebilirsin).

Bir açıklamalar zinciri kollara ayrılmakta (dallanmakta) ise, dallanma yerinde gramer kaydırmacası olup olmadığına dikkat et.

HAL İFADELERİ

Hal ifadeleri, durum veya olayların tasviridir. Açıklama değildirler.

Hal ifadeleriyle söylemek istediğimiz şey (en genel anlamda): "Durum şu şudur..."

Hal ifadelerine "doğru" veya "yanlış"tır denebilir. (Diğer bir deyişle, hal ifadelerinin doğruluğundan ve yanlışlığından bahsetmek anlamlıdır).

Eğer bir hal ifadesi, bir hipotetik sistemin terimleri ile ortaya konmuşsa, o zaman bu ifade, o hipotetik sistemin, bununla söz konusu edilen olaylar üzerine bir yorumudur.

P-İFADELERİ

P-İfadelerine bazı örnekler:

"Kolumda bir ağrı hissediyorum."
"Şu şu problem üzerinde düşünüyorum."

Aşağıdaki türden sorular P-İfadeleri için anlamsızdır:
"Emin misiniz?",
"Nasıl ispat edebilirsin?".

Öte yandan:
"Böyle hissediyorum," demek anlamlıdır.
Fakat şöyle ifadeler anlamsızdır:
"Belki (muhtemelen) kolumda bir ağrı var",
"Öyle inanıyorum ki kolumda bir ağrı var."

P-İfadeleri hakkında yapılan en kolay hatalardan biri de onların hipotetik ifadelerle karıştırılmasıdır.

Şu P-İfadesini göz önüne alalım: "Bu problemi düşünmekteyim." Şimdi öyle bir durum tasarlayın ki, bunun yerine bir hipotetik ifadenin şöyle bir yorumu kullanılmak isteniyor olsun:

1 "Onun beyninde (benim beynimde), *p* fizyolojik süreci vuku bulmaktadır."

Bir modelin bir parçası olarak, bununla biz (genel anlamda) şunu demek istemekteyiz: "Durum şunun şunun GİBİDİR."

Şimdi farzedelim ki bu yukarıdaki P-İfadesi için alternatif başka bir modelin bir yorumu teklif edilmiş olsun. Mesela:

2 "Onun beyninde (benim beynimde), *q* fizyolojik süreci vuku bulmaktadır."

Burada şu soruyu sormak anlamlı olacaktır: "Bu *p* modeli '1' ile ifade ettiğim olayları sergilemekte (açıklamada) uygun bir model midir?"

Halbuki şu soruyu göz önüne alın:

"Ben bu problemi düşünüyor muyum?"

Görüldüğü gibi teorik bir ifadenin bir yorumu için anlamlı olan bir soru, bunun eşdeğeri kabul edilen P-ifadesi için anlamlı olmamaktadır. Buradan da şu sonuca varılabilir: Herhangi bir teorik ifade veya bunun bir yorumu, bir P-ifadesine eşdeğer olamaz (onun yerini alamaz).

Şöyle bir vak'a düşünün:

Bir adam kendisinin doğruyu söyleyip söylemediğine kanaat getirmek için bir elektronik yalan makinasına başvuruyor!

Ancak bu örnek pek de eğlenceli olmayabilir. Çünkü, öyle bir durum daha düşünebilirim ki onda ben pekala, şu şu hükümlerden şu şu sonuçların gerçekten mantıksal olarak çıkarılabileceğini tesbit etmek üzere bir "Doğruluk Makinası"na başvurabilirim. Ama bu durum önceki vak'adan bütünüyle farklı olacaktır. Nasıl?

Şu ifadeleri karşılaştıralım:

1 "Bu gün çok mutluyum."

2 "Beynimin *p*-bölgesindeki *e*-hücreleri, *x*'in 9.5 kp şiddetinde bir *Le* fonksiyonunun etkisi altında bulunmaktadır."

Şimdi öyle bir durum tasarlayın ki, onda "1" ifadesi yerine "2"yi kullanırdınız.

İç devre kontrol sistemine sahip ve üst düzey bir dil altında çalışan bir bilgisayar düşünün.

Doğrulama (verification) problemi açısından, P-ifadeleri ile tecrübî ifadeler arasındaki kategorik farklılık, bilgisayarın devre hatası uyarı mesajları ile, bir *input* (gir) ifadesindeki sentaks hatasını bildiren mesaj arasındaki kategori farkı ile karşılaştırılabilir.

Burada birinci tür mesaj bilgisayarın donanımı hakkında, ikincisi ise bilgisayara verilen *input* ifadesi, yani yazılım girdisi hakkında.

Birçok durumlarda, "Şurada bir ağaç görüyorum" şeklindeki bir ifade: "Şurada bir ağaç var" şeklindeki bir tecrübî ifadeye çevrilebilir. Böylece biz görünüşte bir P-ifadesini, tecrübî bir ifade yerine kullanabiliriz.

GRAMATİK (GM) İFADELER

Gramatik ifadeler lisanın kavram yapısı ile ilgili cümlelerdir. Bunlara, lisanın kavram düzeni ile ilgili cümleler de diyebiliriz. (Gramatik ifadeleri lisandaki cümlelerin sentaksı ile ilgili ifadelerle karıştırmamak gerekiyor.)

Bu kitaptaki cümlelerin büyük bir kısmı gramatik, veya gramatik ifadelere çevrilebilen ifadelerdir.

Bir GM ifadenin ispatını istemek anlamsızdır.

"İnanıyorum ki ..." ön-eki de GM ifadeler için anlamsızdır.

MANTIK, MATEMATİK, BİÇİM (MMB) İFADELERİ

Mantık ve matematik ifadeleri lisanın yapısını (iskeletini) meydana getirirler. Biçim ifadeleri, cümle içinde bazı isimler arasındaki üye-smıf ve sınıf-üst sınıf bağıntılarını gösteren ifadelerdir. ("Köpek bir hayvandır" gibi...). Dama ve satranç benzeri oyun kurallarının ifadeleri de biçim ifadeleridir.

Bir mantıksal veya matematiksel cümlenin ispatından (kanıtlanmasından) bahsetmek anlamlıdır.

MMB cümleleri, hal ifadelerinden (olay tasvirlerinden) ve hipotetik ifadelerden "Tarife (tanıma) göre ..." ön-eki uygulaması ile ayırımlanabilir.

MMB cümleleri, gerçeklikle karşılaştırma amacını taşımazlar. MMB cümlelerinin sağlanabilirliği, olaylarla karşılaştırmak yoluyla ortaya konmaz. Biz, "25x25 = 625" matematiksel ifadesinin ve "Köpek bir hayvandır" şeklindeki bir biçimsel ifadenin doğruluğunu sağlamak için bunları olaylarla karşılaştırmaya kalkışmayız.

"İnanıyorum ki..." ön-eki, MMB ifadeleri için anlamsızdır.

TEMEL İNANÇ İFADELERİ

Temel inanç ifadeleri lisanın (ve dolayısıyla) THA açıklamaların temelini teşkil eder.

Temel inanç ifadeleri için sağlanabilirlik veya olaylarla karşılaştırılabilirlik esas değildir. (Olaylarla karşılaştırmada benzeşim modelleri olan THA ifadeleri ile kıyaslayınız).

Bir modelin kullanılışını, bir işaretin (mesela "→") kullanılışı (anlamı) ile kıyaslayınız.

Temel inanç ifadeleri yol gösterici olarak kabul edilen ifadelerdir.

Temel inanç ifadelerine hipotetik açıklamalar getirmeye kalkmak (veya hipotetik açıklama sorusunu sormak) anlamsızdır.

Teorik yapı örneklerini (nedensel, diyalektik, probabilistik, izafî), temel inanç ifadelerinde kullanmak gramatik bir şaşkınlığın belirtisidir.

Teorik bir anlamda: "Allah evreni neden yarattı?" sorusu bir anlam ifade etmez. Aynı şekilde: "Büyük bir ihtimalle evreni Allah yarattı" cümlesi de anlamsızdır. (Aynı şekilde: "Büyük bir ihtimalle evren kendi kendine var oldu" demek de anlamsızdır).

Bir temel inanç ifadesi için:

"İnanıyorum ki..." ön-eki ("... inanıyor musun?" sorusu) anlamlıdır.

Bir temel inanç ifadesi biçimi:

"Bu tek... yoldur".

Diğer bir temel inanç ifadesi biçimi:

"Henüz bilmiyoruz, ama Bilim bize öğretecek."

Şu ifadeyi düşün: "İnanıyorum, ama şüphedeyim!" Bu

örnekle söylemek istediğim şey, inanmak ve şüphe etmek fiillerinin aynı gramer çerçevesinde ve birbirleri ile karşıt olduğunu göstermek.

Eğer birşeyden şüphede isen, mutlaka başka bir şeye inanmaktasın demektir. Diğer bir deyişle, bir şeye inanmadan başka bir şeyden şüphe etmek imkansızdır.

Temel inanç ifadelerinin kabulü veya inkarı, diğer ifadelerinki (mesela teorik ifadeler) gibi değildir. Çünkü bunlar hakkında verilecek bir karar bütün bir hayat tarzında ve kavramlar düzeninde esaslı bir değişikliği gerektirebilir.

W.M. Watt'ın şu sorusunu ve cevabını göz önüne alalım:

"Kur'ân Allah kelamı mıdır?"

"Müslümanlara göre evet, Hristiyanlara göre değil."

Burada, bir temel inanç sorusuna gramatik bir cevap verilmiş olmaktadır. Bu, aynı zamanda bir sorunun dolaylı yoldan reddedilmesine bir örnek olarak alınabilir.

4. GRAMATİK SORUŞTURMALAR - 2

I

Wittgenstein, *Remarks on Frazer's Golden Bough*[1] isimli kitabında iki şey yapar görünmektedir:

1 Frazer'in[2] sosyolojik ve psikolojik hipotezlerini (?), bu insanlar bu (dinî) davranışlarını şu şu nedenlerle veya teorik bilgisizlikleri yüzünden yapmakta değildir, diyerek yanlışlamaya çalışmak.

2 Temel inanç ifadelerinin, bunlara inananlar tarafından hipotezler (hipotetik açıklamalar) olarak kullanılmadığını (ve böylece bunların farklı bir gramerde kullanıldığını) göstermeye çalışmak.

W.W. Bartley,[3] *Wittgenstein* isimli kitabında onu şu şekilde eleştirmektedir:

a) Onun Frazer hakkındaki hükümleri tatmin edici olmaktan uzaktır,

b) Kendisi bir karşıt teori ortaya koymamaktadır.

Karşı hükümlerle Frazer'i yanlışlamaya çalışıyor görünmekle beraber, Wittgenstein aslında bu konuda teorik veya hipotetik açıklamalar ortaya koymak peşinde değildir. Bu

• • •

1 Luckhardt (1979), s. 61-81.
2 Frazer (1978).
3 Bartley (1974).

insanların neler yapmakta olduklarını ve lisanı nasıl kullandıklarını veya kendilerini nasıl ifade etmekte olduklarını (bir teori ile) açıklamaya değil, tasvir etmeye çalışmaktadır.

Ancak bu dinî davranış ve ifadeleri, hipotezcinin (?) kendi dinî davranış ve ifadeleri ile karşılaştırma yapamadıkça (veya karşılaştırmaya gitmek istemedikçe) bunların (yani dinî davranış ve ifadelerin) diğer ifade biçimleri içinde ortaya konamayacağını göstermekte çaresiz kalmaya mahkum olacaksın demektir.

Frazer'e (veya lisanı bu şekilde kullanan herhangi bir kimseye) sormalıyız:

"Kendi hipotetik sisteminizde, sizin bazı temel inanç ve davranışlara neden böyle baktığınızı lütfen açıklar mısınız?"

Eğer: "Bu tek tabiî ve bilimsel yol, değil mi yani?" diyecek olursa, o zaman da bu (teorik) bir açıklama olmayacaktır.

Eğer belli bir inanç sistemine inanan birine neden böyle inandığını soracak olsan, o da sana: "Bu tek doğru yol, değil mi?" diyemeyecek midir? İşte burada kendini, her ne kadar farklı terimler kullanıyor olsan da, ayrı gramer içinde bulmaktasın.

II

"Böylece madde, daha önce olmayan yeni bir takım özellikler göstermeye başladı – kimyasal bileşim özellikleri."[4]

Eğer bunu mecazî bir ifade kabul eder de "Madde neden bu özellikleri göstermeye başladı" diye soracak olursanız, işte cevap:

1 "Evren çeşitli süreçlerden (proseslerden) ibarettir",

2 "Bir süreçte (proseste) çelişkiler vardır."

3 "Bu çelişkiler içinde iç güçler vardır."

Mekanistik materyalistlerin aksine olarak, diyalektikçiler bunları söylerler.

Evrenin (kainatın) mekanistik "model"i: Dişli çarklardan ve helezonlu (spiral) yaylardan meydana gelmiş son derece karmaşık bir mekanik düzen.

Diyalektikçilerin "model"i: İç güce sahip bir süreçler (prosesler) topluluğu. Ve bu süreçleri meydana getiren elemanlar birbirleriyle sürekli ve kesikli etkileşim içersinde bulunmakta. Güç orada, sürecin kendi içinde bulunmaktadır.

Şimdi ben: "Evreni (kainatı) meydana getiren bu süreçlerin içine bu iç güçleri kim koydu?" diye bir soru sorsam, bu hipotetik bir soru olmayacaktır. Eğer diyalektikçi de buna: "Kimse koymadı, onlar zaten daha önce oradaydılar" diye cevap verse bu da hipotetik (bilimsel) bir cevap olmayacaktır.

"Neden zenginler ve fakirler vardır?... Buna idealistlerin verecekleri en kestirme cevap sadece 'Tanrı bunları böyle yaptı' demektir."[5]

• • •

4 Cornforth (1976), s. 50.

5 *A.g.e.*, s. 19.

Marksistlerin gramer kuralı: Materyalist olmayan herkes (eğer düşünme özürlü değilse) idealisttir.

"Neden zenginler ve fakirler vardır?"

Önce bu soruya dinî bir cevap mı, yoksa hipotetik bir cevap mı istenmekte olduğunu sorarım. "Bunları Tanrı böyle yapmıştır" demek teorik bir açıklama mıdır?

Bu bir karşılaştırma modeli mi, yoksa belki bunu söyleyen kişinin kendisini, maddî bakımdan varlıklı olanlara kıskançlık ve nefret beslemekten kurtulmak için söyleyebileceği bir söz mü?

Ben bazı durumlarda: "Bunları Allah böyle yapmıştır" diyebilirim ve bundan sonra da neden bazı insanların fakir, bazılarının zengin olduğu konusunda birtakım hipotetik açıklamalar geliştirebilirim. (Aynı şekilde başka biri: "Bunları Tarihsel Süreçler bu hale getirmiştir" diyebilir ve ondan sonra da çeşitli hipotetik açıklamalar geliştirebilir).

Bu soru bir yandan: "Neden şu toplumda bazı insanlar şu mevkilere sahiptir?" şeklinde bir soru ile, öte yandan da: "Neden bazı insanlar ötekilerden daha zekidir?" şeklinde bir soru ile karşılaştırılabilir.

"Mesela, materyalistlerin yıldırım kavramı, bizim bunlara karşı, yapılara paratoner koymak gibi tedbirler almamıza yardım eder. Fakat eğer bizim yıldırımlar hakkındaki açıklamalarımız idealist biçimde ise, o zaman bütün yapacağımız oturup beklemek ve dua etmek."[6]

İnsanı hem tedbir alıp hem de dua etmekten alıkoyan şey nedir?

Şunu da soramaz mıyız: "Bir materyalist, neden yaşamak ve tedbir almak ister? Tarihsel süreçlerin devamını sağlamak için mi?"

"... Engels, Ludwig Feuerbach üzerine yazmış olduğu ki-

• • •

6 *A.g.e.*, s. 19.

tapta [şöyle demektedir]: 'Ruhun tabiata önceliğini öne süren ve böylece son durumda, şu veya bu şekilde dünyanın yaratılmış olduğunu varsayanlar... idealistler kampını oluşturmaktadırlar. Tabiatın önceliğini savunan diğerleri ise çeşitli materyalizm ekollerini meydana getirirler.'[7]

Materyalizm, onu bütünleyen idealizm ile birlikte Kartezyen (Descartes'a ait) anlam kavramı üzerine kurulmuştur. (Bu anlam kavramı şöylece ifade edilebilir: Kullanılan kelimelere bir çeşit gerçeklik eşlik eder veya karşı gelir). Bu yüzden de idealizm ile birlikte aynı gramatik hataları paylaşmaktadır.

İdealist anlam kavramı en basit olarak şöyle formüle edilebilir:

Kelimelerin anlamı idelerdir.

Materyalist anlam kavramı ise şu şekilde ifade edilebilir:

Kelimelerin anlamı nesneler, veya süreçlerdir.

"İnsanın anlayamadığı kuvvetler kişileştirilmiştir –bunlar, ruhların faaliyetlerinin göstergesi olarak ifade edilmiştir.'[8]

Buna tarihsel bir ifade diyebilir miyiz? Eğer diyebilirsek, o zaman soralım: Hangi tarihçi bu kuvvetlerin neden kişileştirildiğini nasıl tesbit etmiştir?.

Neden materyalistler devamlı olarak "Bilim", "Tarih", "Evrim Süreçleri" gibi kelimeleri ifadelerinde, kişileştirilmiş biçimde kullanmaktadırlar? "Bunları anlamadıkları için" diyebilir miyiz?

Bir materyalist de bunları az çok herkes kadar anlamaktadır. Peki o halde bu kelimeleri kişileştirilmiş biçimde kullanmaktan kendini kurtaramıyorsa, bununla bir gramer boşluğunu mu doldurmaya çalışmaktadır?

• • •

7 *A.g.e.*, s. 20.

8 *A.g.e.*, s. 21.

"Materyalizm öğretmektedir ki, evren kendi tabiatı üzere maddeseldir, ve varolan herşey maddesel nedenlerle olmakta ve maddenin hareket kanunlarına bağlı olarak gelişmektedir."[9]

"Materyalizm öğretmektedir ki". Bu ifadeyi şununla karşılaştırın: "Materyalistler öğretmektedir(?) ki." (Burada "materyalizm"in neden kişileştirilmekte olduğunu da sorabilirsiniz.)

"... varolan şeyler maddesel nedenlerle varolmakta."

Burada eğer "Neden?" diye soracak olursanız hipotetik bir cevap alamayacaksınız. Eğer bu bir biçimsel veya gramatik ifade değilse, olaylarla bunu nasıl karşılaştırabilirsiniz? Bu cümleye, "Biz inanıyoruz ki" ön-ekini ilave edemez miyiz? (Ancak materyalist "Biz inanıyoruz ki" yerine "Biz biliyoruz ki" demeyi tercih edecektir. Fakat bu sözlük sihirbazlığı ifadenin gramerini değiştirmeye yetmeyecektir).

"... maddenin hareket kanunlarına bağlı olarak". Burada da belki şunu sormak isteyeceksiniz: Ne kanunu ve bu kanunları kim koymuş?"

Bunu şu ifade ile karşılaştırın: "... Geliştirdiğimiz modellere bağlı olarak."(?)

"Materyalizm öğretmektedir ki, madde zihinden bağımsız ve onun dışında bulunan objektif bir gerçekliktir..."[10]

Gene: "Materyalistler öğretmektedir ki..." ifadesi ile karşılaştırın.

"... Maddesel evren dışında, bilinemez bir gerçeklik yoktur."[11]

Bu hipotetik (bilimsel) bir ifade midir? Eğer değilse buna "inanıyoruz ki" ön-ekini ilave edebilir miyiz?

• • •

9 *A.g.e.*, s. 25.
10 *A.g.e.*, s. 25.
11 *A.g.e.*, s. 25.

"Hareket, demiştir Engels, maddenin varlık modudur"[12]

İlk bakışta bunu çok "hikmetli" bir söz sanabilirsiniz. Şimdi soralım: Bu hipotetik bir ifade mi? Yoksa hareket, madde ve varlık hakkında formel bir ifade mi? Belki bu ifadeye benim uydurduğum şunu da ekleyebilirsiniz: "Zaman, hareketin öteleme modudur."

"'Hareketsiz madde, maddesiz hareket düşünülemez' (Anti Duhring)."[13]

Burada şu soru aklımıza gelebilir: Peki fizikçiler nasıl oluyor da sık sık, içlerinde referans noktaları, dönme eksenleri gibi, maddenin hareketsiz kabul edildiği modeller kullanıyorlar?

Burada karışıklık ("madde", "hareket" gibi) bazı teorik kavramların teorik olmayan bir gramer içinde kullanılmasından ileri gelmektedir.

"Hareket, madde gibi, başlangıçsızdır."[14]

Bu bilimsel (yani teorik) bir ifade midir? Bir karşılaştırma modeli midir? Eğer, "Neden?" diye soracak olsak hipotetik bir cevap alabilir miyiz?

Burada materyalist: "Biz inanıyoruz ki..." veya: "İster inan, ister inanma" diyebilir mi?

"Evren bir Üstün Varlık tarafından mı yaratılmıştır? Maddenin kaynağı nedir? Hareketin kaynağı nedir? Herşeyin ilk başlangıcı nedir? İlk neden ne idi? Bu gibi sorular insanların zihnini meşgul etmiştir."[15]

Bu sorulardan ilki bir temel inanç sorusu. İkinci soru ise hem temel inanç sorusu hem de teorik bir soru olarak alı-

• • •

12 *A.g.e.*, s. 42.
13 *A.g.e.*, s. 42.
14 *A.g.e.*, s. 42.
15 *A.g.e.*, s. 42.

nabilir. (Çünkü, maddenin kaynağı enerjidir, diyebilirsiniz). Aynı düşünceler üçüncü soru için de söz konusudur.

"Bu soruları cevaplandırmak mümkündür. Hayır, evren Üstün bir Varlık tarafından yaratılmamıştır. Maddenin her bir konumu, hareket halindeki maddenin her bir süreci, bir başlangıca ve kaynağa sahiptir –maddenin daha önceki bir konumundan, hareket halindeki maddenin bazı süreçlerinden ortaya çıkmıştır. Fakat hareket halindeki maddenin bir başlangıcı, kaynağı yoktur."[16]

İlk cevap açıkça bir temel inanç ifadesi. Burada "İnanıyoruz ki ..." (veya "... inanıyoruz") eki kullanmak anlamlıdır.

"Fakat hareket halindeki maddenin bir başlangıcı, bir kaynağı yoktur."

Bunu gerçeklikle (olaylarla) nasıl karşılaştırabilirsiniz?

"Neden başlangıcı, kaynağı yoktur?" diye sormak anlam ifade eder mi? Materyalist burada: "İster inan ister inanma," diyebilir mi? Yoksa bunları "bilimsel açıklamalar" olarak görmemizi mi istemektedir?

"Bilim bize, madde ve hareketin birbirinden ayrılmazlığını öğretmektedir."[17]

Şununla karşılaştırın: "Bilimsel (teorik) çalışmalarımızda madde ve hareketin birbirinden ayrılmazlığını öğrenmekteyiz." Bu hangi bilimde (teorik sistemde) ve ne anlama gelir?

"Diyalektik materyalizm... Bu evrensel hareketin, itici gücünü, açıklamasını aramaktadır, fakat idealist hayallerin uydurmacalarında değil, maddî süreçlerin içinde –tabiat ve toplumun her sürecinde sürmekte olan, iç çelişkilerde, karşıt ve çelişkili eğilimlerinde."[18]

• • •

16 *A.g.e.*, s. 43.
17 *A.g.e.*, s. 43.
18 *A.g.e.*, s. 53.

"Diyalektik materyalizm... aramaktadır."

İdealistlerin "Mutlak Fikir", "Kavranmaz Üstün Kuvvet", "Hayat Gücü" gibi isimleri dinî bir gramer içinde kullandıkları gibi, materyalistler de, "itici güç", "iç çelişkiler", "karşıt ve çelişkili eğilimler" gibi isimleri birçok durumlarda aynı gramer içinde kullanmaktadırlar.

"Marx'ın materyalist diyalektiğin yasalarını keşfi, tabiatın diyalektik gelişimini nasıl anlamamız gerektiğini bize göstermiştir."[19]

Eğer bu mecazî ifade ise bunu normal ifade biçimine nasıl çevirebiliriz?

"Materyalist diyalektiğin yasaları"

Şu ifadeyle karşılaştırın: "Diyalektik yapı örneği kullanılarak kurulmuş modeller".

Şimdi de cümleyi şu çevirisi ile karşılaştırın: "Tabiattaki değişimleri (gelişimi) nasıl anlamamız gerektiğini Marx'ın ortaya koyduğu modellerle öğrendik."

"Diyalektiğin yasaları"nı "nedensel yasalar" (*causal laws*) ile karşılaştırın. Bunlar herhangi bir şeyin kanunu değil, teorik sistemlerdeki (model sistemlerindeki) hipotezlerin yapısını (iskeletini) teşkil etmede kullanılan veya kullanılabilecek olan yapısal örneklerden başka bir şey değildirler.[20] Ancak bu yapısal örnekler yanlış olarak, idealist ve materyalistlerin bazı temel inanç ifadelerinde de kullanılmaktadır.

"Bu teori Marksizm teorisidir. Ve bu yalnızca bir ekonomi teorisi değil, sadece bir politik teori de değil, fakat bir dünya görüşüdür –bir felsefedir. Ekonomik ve politik görüşler

• • •

19 *A.g.e.*, s. 54.

20 Diyalektiği, kutup değiştiren bir nedensel yapı örneği ile karşılaştırabilirsiniz. Yardımcı ve sınırlayıcı kurallar ortaya koymadan, böyle kutup değiştiren bir yapı örneği kullanmanın, insanı nasıl kolayca şaşırtabileceğini düşünün!

genel bir dünya görüşünden bağımsız değildirler ve asla da bağımsız olamazlar."[21]

Böylece Marksizm, hem bir dünya görüşü, (bir hayat tarzı, bir din) hem de bir teori. Hem bir karşılaştırma modelleri sistemi, hem de bir inançlar sistemi.

Böylece Marksizmin (marksistlerin) bazı açıklamaları teorik, bazı açıklamaları ise teorik-değil (hipotetik-değil).

Peki bunların hipotetik olmayan açıklamalarını "bilimsel" kılan nedir?

"Partiye felsefenin gerekliliğini tecrübe öğretmiştir. Çünkü tecrübe göstermektedir ki, eğer biz kendi devrimci sosyalist felsefemize sahip olmazsak, anti-sosyalist, düşman kaynaklardan fikir almak zorunda kalırız."[22]

Şununla karşılaştırın:

"Parti, felsefenin gerekliliğini çeşitli tecrübelerle öğrenmiştir." Buna: "Bir tarih ifadesidir" diyebilir misiniz?

"Tecrübe göstermektedir ki..."

Marksistlere ne gördüklerini sadece "tecrübe" değil, fakat aynı zamanda "Tarih", "Tabiat", "Bilim" de göstermektedir.

"Gerçek denen bir şey var mıdır? Elbette vardır –ve insanlar gittikçe ona yaklaşmaktadır."[23]

Bu temel inanç grameri içersinde söylenmiş bir ifade değil midir?

"Bu, yazarın 'gerçek' kelimesinden neyi kasdettiğine bağlı" diye düşünebilirsiniz.

Belki bunun cevabım: "Neden gerçek diye bir şey var?" sorusunu sorarak elde edebiliriz.

• • •

21 *A.g.e.*, s. 10.

22 *A.g.e.*, s. 11.

23 *A.g.e.*, s. 11-12.

Eğer buna temel inanç grameri içinde bir cevap alırsak, derim ki: Ona (gerçeğe) yaklaşmakta değilsin, hayır, ondan, yani "gerçek" dediğin şeyden başlamış olmaktasın.

"'Gök gürültüsü neden olur?' Bu soruya idealistlerce verilecek cevap gök gürültüsünün, Tanrı'nın kızgınlığından olduğudur. Kızgın olduğu için, şimşekleri ve yıldırımları insanların üzerine yağdırır. ... Materyalistlerse gök gürültüsünün yalnız ve ancak tabiat kuvvetleri dediğimiz şeylerden olduğu şeklinde anlamaya ve açıklamaya çalışırlar."[24]

"Gök gürültüsünü Tanrı yapmaktadır" sözü teorik bir açıklama değildir.

"Gök gürültüsü yalnız ve ancak tabiat kuvvetleri tarafından olur" ifadesi de teorik bir açıklama değildir. (Bu ifadeyi olaylarla nasıl karşılaştırabileceğinizi düşünün!).

Gök gürültüsünün (veya herhangi bir olayın) açıklaması olan herhangi bir açıklamalar zinciri, açıklama sorularına cevap verildiği sürece, teorik olmayan bir açıklama ile son bulacaktır.

Soralım:

"Gök gürültüsü neden olur?"

"Efendim, bulutlar statik elektrikle yüklenir ve..."

Ve ardarda açıklama soruları vasıtasıyla, sonunda "elementer parçacıklar"a ve "enerji"ye geliriz.

Şimdi soruyorum:

"Neden madde enerjiye dönüşür?"

"Çünkü, maddede iç çelişkiler vardır."

"Bu iç çelişkileri kim koymuştur?"

"Kimse koymamıştır, onlar orada vardırlar."

• • •

24 *A.g.e.*, s. 18.

Bu son soru değişik şekillerde sorulabilir ve verilebilecek cevaplar da değişebilir. Ancak bu soru ve cevaplar sonunda işlev olarak aynı kalacaktır. Bir örnek:

"Neden maddede iç çelişkiler vardır?"

"Henüz bilmiyoruz, ama bilim bize öğretecek".

İşte böylece teorik açıklamalar teorik-olmayan bir açıklama ile son bulur. (Bu son "açıklama"yı olaylarla nasıl karşılaştırabileceğinizi düşünün!).

Marksistlerin yaptığı nedir?

1 Teorik açıklamalara tekel koymaya kalkmak.

2 Teorik terimleri temel inanç grameri içinde kullanmak.

3 Yaptıkları bütün açıklamaların hepsini bilimsel (yani teorik) açıklamalar diye gösterme sihirbazlığına kalkmak.

Materyalizm, teorik terimleri dinî bir gramer içinde kullanma girişimidir.

III

"Bilimsel teoriler özerk bir varlığa sahiptirler..."[25]

"Objektif varlığa sahip problemli durum"[26]

"Objektif kriterler var olabilir..."[27]

"Objektif kriter"lerin varlığından söz etmeye başladığınız zaman, bunun gramatik sonucu olarak, model veya model sistemleri ortaya konulması yerine "Bilim Kanunları"nın (veya "Tabiat Kanunları"nın) ortaya çıkarılmasından (keşfinden) bahsetmek zorunda kalacaksınız. (Burada bir kavramsal yapının nasıl şekillendiğini görebiliriz).

Bu ve benzeri kitaplardaki "objektif" kelimesinin kullanış tarzına, özellikle "objektif falan filan" şeklinde kullanıldığı zaman (yani "objektif bilim", "objektif bilgi", "objektif görünüm" vs.) bir soru işareti koyun ve bu ifadelerin olay tasviri (hal ifadesi) biçiminde kullanılıp kullanılmadığına bakın.

Burada şu soruyu soramaz mısınız: "Eğer objektif ise, neden bunu belirtmek gereğini duymaktasınız?"?

"Objektif" kelimesinin ifadelerde kullanış tarzını "görünüyor" kelimesinin kullanışı ile karşılaştırın.

"Bilimin objektif görünümü"nden bahsedenlerin kullandıkları gramer yapısı şudur:

"Bilimsel teoriler vardırlar...",

"Bilimsel teoriler şunu şunu yapmaktadır..."

Burada "bilimsel teori" ifadesi özne olarak kullanılmaktadır. (Bunun yalnızca mecazî veya benzeşimli bir ifade olarak kullanılıp kullanılmadığını sor).

• • •

25 Chalmers (1976), s. 100.

26 *A.g.e.*, s. 100.

27 *A.g.e.*, s. 100.

"Bir benzeşim modeli kendi başına asla bütün problemleri çözemeyecektir."[28]

Şununla karşılaştırın: "Biz bütün problemleri bir benzeşim modeliyle asla çözemeyiz."

"Bir bilimsel uygulamanın öznesi yoktur."[29]

"Bir bilimsel uygulama tarihsel olarak evrimleşir ve köklü değişimlerle bile karşılaşabilir."[30]

Buna hipotetik bir ifade diyebilir miyiz? Burada "bilimsel uygulama" teriminin cümleler içinde sürekli aynı biçimde kullanıldığı gramer yapısına dikkat edin. Aynı zamanda da bu ifadelerin, normal ifade biçimine çevrilmesindeki güçlüklere, hatta imkansızlığa dikkat edin.

Eğer bunlar yalnızca mecaz veya benzeşim ifadeleridir diyecek olursanız, derim ki: "Mecaz ve benzeşim ifadeleri bütünüyle normal ifade biçimine çevrilebilen ifadelerdir."

Eğer biz bilimin büyümesinden ve başarısından söz edebiliyorsak, aynı şekilde onun başarısızlığından da söz edebilmeliyiz. Fakat bazı durumlarda neden "Bilim başaramadı" demiyoruz da: "Bilim adamları başaramadı" (mesela: "Bilim adamları şu şu hastalığa etkili bir çare bulmayı başaramadı") diyoruz?

"... Bilimde eş zamanlı keşifler, mesela enerjinin sakınımı (korunması) kanununun eş zamanlı 'keşfi' ..."[31]

Buradaki "keşif"i (ortaya çıkarmayı) bir model icat etmekle (ortaya koymakla) karşılaştırın. Gene bu "keşfi", bir petrol yatağının veya altın madeninin keşfi ile karşılaştırın. Böyle durumlar için: "Falanca, bir petrol yatağı haritası icat etti (ortaya koydu)" demezsiniz. Burada, bu iki "keşif" arasında derin bir gramer farklılığı yok mu?

• • •

28 *A.g.e.*, s. 103.
29 *A.g.e.*, s. 108.
30 *A.g.e.*, s. 108.
31 *A.g.e.*, s. 110.

"Yalnız bilim değil, aynı zamanda tarih de öznesi olmayan bir süreçtir."[32]

"... kavramsal sistemler üzerinde sürmekte olan bilimsel uygulama, ..."[33]

"Bilimsel uygulama özerktir..."[34]

"... Bilim bir uygulama olarak... gerçekten vardır."[35]

Bu ifadelerde de "bilim", "tarih" ve "bilimsel uygulama" terimlerinin neden özne olarak kullanıldığını sorabilirsiniz.

"... Bilimin amacı ve bu amaca ulaşmak için araçları..."[36]

Burada sorabilirsiniz: "Bu amaca kim ulaşacak? 'Bilim' mi 'bilimsel uygulama' mı yoksa bilim adamları mı?" Öncekilerin kişilerden (bilim adamlarından) bağımsız olduğunun ifade edildiğini hatırla ("bilimsel teoriler özerk bir varlığa sahiptir"[37], "Bir bilimsel uygulamanın öznesi yoktur"[38], ve "Bilimsel uygulama özerktir."[39])

"Bilimsel teoriler veya araştırma programları tek tek bilim adamlarının kararları sonucu olarak değil, bilimsel uygulamanın sonucu olarak gelişir ve serpilir."[40]

"Belli bir toplumda, bilimsel uygulama, bu toplumda elverişli bir role veya işleve sahip olduğu takdirde özerk bir uygulama olarak var olacaktır."[41]

Öyle bir durum düşünün ki onda, "Toplum, fertlerden (kişilerden) bağımsız olarak vardır" sözü anlamlı olsun.

• • •

32 *A.g.e.*, s. 135.
33 *A.g.e.*, s. 136-137.
34 *A.g.e.*, s. 137.
35 *A.g.e.*, s. 137.
36 *A.g.e.*, s. 138.
37 *A.g.e.*, s. 100.
38 *A.g.e.*, s. 108.
39 *A.g.e.*, s. 137.
40 *A.g.e.*, s. 139.
41 *A.g.e.*, s. 139.

"Bilimsel teoriler gerçek ve objektif bilimsel uygulamanın bir parçasıdır ki, bu uygulama teorileri yenileme veya yeni teoriler üretme gücüne sahiptir."[42]

Gene sorabiliriz: Daha uygun bir teori "üretmeyi" başaramadığınız zaman ne demektesiniz? "Bilimsel uygulama şunda şunda başarısızlığa uğradı" der misiniz?

"Bilim, öteki uygulamalardan bağıl olarak özerk olan belli bir uygulamadır."[43]

"Bilim (ya da Lakatos için, fizik), sahip olduğumuz gerçeğin en iyi rehberidir."[44]

Şu ifadeyle karşılaştırın: "Bizim model sistemlerimiz, sahip olduğumuz gerçeğin en iyi rehberidir". Buradaki "gerçek" kelimesinin kullanılışını da dinî gramer içinde kullanılan "gerçek" ile karşılaştırınız.

• • •

42 *A.g.e.*, s. 140.
43 *A.g.e.*, s. 142.
44 *A.g.e.*, s. 143.

IV

"Psikanaliz din için bir tehdit teşkil eder mi?"[45]

Herhangi (psikolojik veya başka) bir teori, herhangi bir din için tehdit teşkil etmez, yeter ki o teori bir temel inanç şekline, veya o söz konusu din bir teorik sistem şekline dönüştürülmemiş olsun.

"Freud'a göre din, insanın dış tabiat güçleri ve kendi içindeki içgüdüsel kuvvetlerin karşısındaki acizliğinden kaynaklanır. Din, insanın bu dış ve iç güçlerle başetmede henüz aklını kullanmadığı ve bunları duygusal güçlerle bastırmaya veya kontrol altına almaya çalıştığı, insanlığın gelişmesinin ilkel dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Böylece bu güçlerle akıl yoluyla başa çıkmak yerine, bunları 'karşı-duygularla', birtakım duygusal güçlerle önlemeye çalışmıştır. Bu duygusal güçlerin fonksiyonu, insanın akıl ile yenmede güçsüz kaldığı şeyleri baskı altında tutarak kontrol etmektir. Bu süreç içinde insan, Freud'un 'illüzyon' dediği şeyleri geliştirmiştir. Bunların yapı malzemesini ise çocukluğunun bireysel tecrübelerinden sağlamıştır."[46]

Burada görünüşe göre "tabiat güçleri" ve "içgüdüsel güçler" terimleri teorik terimlerdir. Bunların teorik terimler olduğunu kabul edip, Freud'un, dinin kaynağının insanın tabiat güçleri vs. karşısındaki acizliğinden kaynaklandığına inanıp inanmadığını sorsak, bu anlamlı bir soru olmaz mı? Eğer anlamlı olursa, o zaman bunu nasıl olur da bir teorik ifade olarak alabiliriz?

"Din insanlığın gelişmesinin ilkel dönemlerinde ortaya çıkmıştır..."

• • •

45 Fromm (1950), s. 99 (bölüm başlığı).

46 *A.g.e.*, s. 10-11.

Bu teorik bir ifade mi? Eğer teorik bir ifade ise, bunu olaylarla nasıl karşılaştırabiliriz?

Belki burada benim, Freud'un dinler hakkındaki inançlarını karşı teorilerle reddetmemi bekliyorsunuzdur. Eğer bunu yapmaya kalksaydım, ben de Freud'un bu konuda içinde bulunduğu gramer saçmalığına düşecektim. Burada göstermeye çalıştığım şey sadece, temel ve dinî ifadelerin teorik temellerini(?) araştırmaya kalkmanın anlamsızlığını ortaya koymak. Yoksa bir gramer şaşkınlığına, aynı şaşkınlık içinde cevap aramaya kalkmak değil.

"Böylece, Freud'a göre din, çocukluk tecrübelerinin bir tekrarıdır. İnsan kendisini tehdit eden güçlere karşı, bir çocuğun güvensizlik duygusuna karşı babasına dayanmayı ve ona saygı göstermeyi öğrenmesinde olduğu gibi davranmaktadır."[47]

"Din, çocukluk tecrübelerinin bir tekrarıdır" demek, (gramatik bir anlamda), "Bir ağacın kökleri, onun dallarının uzantısıdır" demeye benzer.

"Freud, dini çocuklarda rastlanan obsesyonal nevrozlara benzetmektedir. Ona göre din, çocukluk nevrozlarınınkine benzer etkilerle ortaya çıkan toplumsal (kollektif) bir nevrozdur."[48]

"Din kollektif bir nevrozdur" demek, aynı zamanda (bilimsel açıklamaları da dahil olmak üzere) hayat tarzları (dinleri) ne olursa olsun, bütün insan hayatının nevrozlara dayandığını söylemektedir.

Freud'un kendi dini de dahil olmak üzere, her bir din, belli bir hayat tarzına anlam veren şeydir ve o aynı zaman-

• • •

47 *A.g.e.*, s. 11.

48 *A.g.e.*, s. 11

da bu hayat tarzı içinde ortaya konan açıklamaların da temelidir.

"Freud'un, dinin psikolojik temelleri üzerindeki analizinden gayesi, insanların neden tanrı fikrini formüle ettiklerini (veya geliştirdiklerini) göstermeye çalışmaktır. Fakat bu analiz bu psikolojik temelleri ortaya çıkarmaktan daha fazlasını iddia etmektedir. Demektedir ki, tanrı kavramının gerçek dışı oluşu, bunun insan arzularına dayanan bir illüzyon olmasındandır. Freud daha da ileri giderek dinin bir illüzyon olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır."[49]

"Tanrı fikrini insanlar geliştirmiştir" ifadesi nasıl teorik bir ifade olabilir? Eğer bu teorik bir ifade değilse nedir?

Şunu da sorabilirsiniz: "Freud neden kendi açıklamalarının temellerinin psikolojik temellerini bulmaya çalışmamıştır?"

"Din bir illüzyondur" demek, "Hayat tarzı ne olursa olsun bütün insanların (bilimsel) açıklamaları illüzyonlara dayanmaktadır" demektir.

"Din bir illüzyondur" ifadesi en azından şu ifade ile karşılaştırılabilir: "Mantık ve matematik bir illüzyondur." Bu ifade ise, ne doğrudur ne de yanlıştır, fakat anlamsızdır.

Derim ki, sizin dininiz (hayat tarzınız), aynı zamanda, sizin gerçeklik ve illüzyonlardan belli bir şekilde bahsetmenizi sağlayan şeydir. Herhangi bir din gerçekliğe veya hayallere (illüzyona) dayanmaz, fakat bu "gerçeklik" ve "illüzyon" ona dayanır.

Tekrar, "Din bir illüzyondur" sözünü ele alalım.

Sizi şaşırtan şey, böyle bir ifadenin hangi temele dayandığını sormasını bilememektir. Bunun bir temele dayan-

• • •

49 *A.g.e.*, s. 11-12.

madığını sezdiğinizde de buna ne anlam vereceğinizi bilememektir.

Böyle bir ifadeyi ortaya atan biri, kendisinin de bir dini (hayat tarzı) olduğunu, bunu söylemekle kendisinin de bir hayaller (illüzyonlar) ülkesinde bulunduğunu kabul etmiş olduğunu görememektedir.

Yukarıdaki ifadelerde görmüş olabileceğiniz gibi, Freud'un yaptığı şey, "illüzyon", "nevroz", "içgüdüsel güçler" gibi teorik terimleri teorik-olmayan bir gramer içinde kullanmak. Psikolojiyi iyi bilen, bu ve benzeri terimleri teorik ifadelerde kullanan biri, bu gramer değişikliğinin kolayca farkına varamayabilir ve yukarıdaki ifadeleri de teorik ifadelerle birlikte benimseyebilir. Bu durum diğer bilimler için de söz konusudur.

Bu durumu belki bir örnekle açıklığa kavuşturabiliriz. Birisi gelse size şöyle dese:

"Alaaddin'in lambası aslında sihirli lamba falan değildi. Termodinamiğin ikinci prensibine göre çalışan, fakat uzay-zaman çevrimi yapabilen bir araçtı", ne dersiniz?

Burada gördüğümüz gibi, "Alaaddin", "sihirli lamba" gibi masal terimleri güya fiziksel (teorik) bir gramer içinde kullanılmış oluyor.

Freud ve Marx gibi "teorisyenlerin", "din" hakkındaki ifadelerinin şaşkınlığa yol açması, bir yandan bunların sanki teorik bir gramer içinde söylenmiş sözler olarak görülmesinden, öte yandan da bu tip "açıklamaların" hipotetik-olmayan bir temeli yokmuş gibi görünmesindendir.

Bütün bunlardan: "Freud'un bütün yazdıkları teorik-olmayan ifadelerdir, ve teorik bir değere sahip değildirler" demek istiyorum sanılmasın. İşte burada problem, birini ötekinden ayırmasını bilmek.

Bazı gramer saçmalamaları, hata düzeltme rutinleri olmayan bir bilgisayarda, ayrılmış kelimeleri (*reserved words*) değişken isimleri olarak kullanmaktan ortaya çıkan karışıklıklarla karşılaştırılabilir.

V

"Ortadaki durum şu: Evrim süreci sırasında, bir türe ait kimyasal bir birimin, başka bir türün kimyasal birimine kod olarak verildiği bir plan uygulanmıştır."[50]

Buna teorik bir ifade diyebilir miyiz?

"... Bir plan uygulanmıştır." Soru: Bu planı kim uygulamıştır? Böyle bir soru sorduğumuzda bu, herhangi bir plan uygulamasında mutlaka bunun dışında biri (veya bir güç) bulunması gerektiğine kendimizi inanmaya mı zorluyoruz demektir?

Görünüşe göre, "Bu planı kim uygulamıştır?" sorusu ancak dinî bir gramer içinde cevaplandırılabilir.

"Bu planı Tanrı uygulamıştır" ifadesini "Bu planı evrim uygulamıştır" ifadesiyle karşılaştırın. Önceki halde, belli bir planı var kabul etmekte ve sonra da bunu hipotetik bir sistem içersinde temsil etmeye çalışmakta ve sonra da, "Bunu Tanrı böyle yapmıştır" demektesiniz. İkinci halde ise, belli bir planı var saymakta, sonra bunu hipotetik bir sistem içersinde temsil etmeye çalışmakta ve sonra da, ortadaki mantıksal boşluğu "Evrim bunu böyle yapmıştır" sözü ile doldurmaktasınız. Birinci halde yaptığımız iş özet olarak bir model kurmak, sonra da bunu Tanrıya izâfe etmek. İkinci halde ise bir model kurmakta, sonra da bunun bir model olduğunu unutarak, bunun içindeki terimleri değiştirmeden kullanım alanından kaydırmaktasınız.

"Vahe'nin durumunu karikatürize etmek için şöyle diyebiliriz: 'Gödel'in kodu ölümlü bir insanın eseridir, halbuki genetik kod Tanrı'nın eseridir. Bu yüzden de bu genetik kod mükemmel, zorunlu ve değiştirilemez olmalı.' Buna hemen karşılık verdim ve anlatabildiğim kadarı ile bu-

• • •

50 Hofstadter (1982), s. 14.

nun böyle olmadığını ve genetik kodun, her yönüyle, Gödel'in numaralandırma sistemi kadar keyfî olduğunu söyledim. Neden böyle düşündüğümü göstermek üzere yazı tahtası üzerine bununla ilgili moleküllerin resimlerini çizdim. Fakat tahta başında bir an durduğumda bazı şeyler, ne dediğimden tam emin olmadığım noktalar, tekrar gözden geçirmem gereken 'olgular' benimle alay etmeye başlamış gibiydiler. Genetik kodun keyfî olduğunu sınıftaki öğrencilere ispat etme arzusu beni moleküler biyolojinin akıllara durgunluk veren alanlarına çekti. İşte burada yazmak istediklerim de bu çalışma sırasında bulduklarım...'[51]

Yukarıdaki paragrafta sergilenen kavram karışıklığı bazı tip gramer karışıklıklarına iyi bir örnek olarak alınabilir.

"Genetik kod her yönüyle ... keyfîdir."

Eğer bunu doğru kabul ederseniz, dünyadaki birçok biyokimya laboratuvarının bunun üzerine yaptığı bütün çalışmaları anlamsız saymanız gerekirdi.

Genetik kod, şimdiki biyokimya teorisi içinde ifade edilen ve dört proteinin farklı şekillerde sıralandığı, yani dört harfle yazılmış, yaklaşık 800.000 sayfalık bir kitap gibi görünüyor. Bu kitabın hangi sayfasının hangi satırında hangi harf dizisinin bulundugunu bilmek başka şey, bu sayfa ve satırların baştan sona tam olarak ne ifade ettiğini bilmek başka şey.

Genetik kodu bir kitap olarak düşündüğünüz ve bu kitabın neresinde ne dediğini anlama çabasına girdiğiniz vakit, şu soruyu sormak kaçınılmaz oluyor: "Bu dev kitabı kim yazdı?" (Burada birkaç sayfalık Eski Mısır hiyerogliflerinin anlaşılması için uzmanların yıllarca nasıl uğraştığını hatırlayalım.)

• • •

51 *A.g.e.*, s. 14-15.

VI

"Darwin'in teorisi aynı zamanda, evrimin türlerin ve ekosistemlerin yararına bir amaca yönelik olduğu varsayımının da karşısına çıkmıştır. Doğal ayıklama teorisi, belki bilinç dışı bir benzetme ile Adam Smith'in bireyci lassez-faire ekonomisindeki gibi (-Darwin, teorisini kurmadan önce ciddi olarak bunu çalışmakta idi), yalnızca kişisel başarı için çabalayan bireyleri söz konusu eder. Çağdaş terimlerle ifade edilecek olursa, doğal seçim, gelecek nesillere kendi genlerini bırakma yönünde bireylerin bilinç dışı kavga ve çabaları ile ilgilenir. Bundan türlerin kazanacağı fayda, eko-sistemlerin ahenkliliği, yalnız ve sadece bireyler arasındaki mücadelelerin, veya rakipler arasındaki doğal bir dengenin yan ürünü olarak ortaya çıkar. Bu durumda, ruhlara, hayat güçlerine, Tanrı'ya ne gerek var? Tabiat olaylarını hiçbir müdahaleci ruh şefkatle seyretmemektedir. (Newton'un saat-kuran tanrısı zamanın başlangıcında düzeni kurmuş ve kendi haline işlemeye bırakmış olabilir). Evrimci değişmeyi hiçbir hayat gücü beslememektedir. Ve Tanrı hakkında ne düşünüyorsak düşünelim, onun varlığı tabiatın ürünlerinde kendini göstermemektedir."[52]

Burada evrim "bireylerin bilinç dışı kavga ve çabalarına" dayandırılmakta. "Bilinç dışı" ve "birey" bildiğimiz gibi psikolojik terimler. Bu terimleri insanlar için ve belki öteki bazı memeli hayvanlar için kullanabiliriz. Fakat bunları tek hücreli mikro organizmalar için kullanmak anlamlı olur mu? (Örnek: "Amipin bilinç dışı çabası"!).

Yazar aynı zamanda, "ruh", "hayat güçleri" vb. gibi idealist kavramların bu (evrimci) sistemde nasıl kaldırılıp atı-

• • •

52 Gould (1982), s. 23-24.

labileceğini göstermeye çalışıyor. Buradaki düşünce, formüle edildiği şekliyle "evrim teorisindeki" ifadelerin salt teorik ifadeler olduğu ve bunların herhangi bir teorik-olmayan terim ve açıklamaya dayanmadığı. Ancak bu yukarıdaki açıklamaların teorik olmayan temellerine inmek için sadece şu türden sorular sormanız yeterlidir: "Bu bilinç dışı çaba nereden geliyor?"

> *"1871'de (Darwin) İnsanın Aslı'nı yayınladı, ve bunda vücutlarımızın doğal ayıklamanın güçleri tarafından şekillendirildiğini öne sürdü."*[53]

Böylece elimizde "ruh", "hayat gücü" yerine "doğal ayıklamanın güçleri" var. Bu terimler aynı gramer içinde kullanılmakta değil mi? Bunlar hakkında soracağımız sorular aynı şekilde anlamlı (veya anlamsız) olmayacak mı?

Burada benim işim herhangi bir teoriyi reddetmek veya yerine başka teoriler ortaya koymak değil, fakat sadece, baştan teorik kabul edilen terimlerin nasıl teorik-olmayan bir gramer içinde kullanıldığına dikkat çekmek. Herhangi bir teoriye veya teorik çabaya karşı olmamalıyım. Ancak öte yandan, teorik-olmayan herhangi bir açıklamayı da, teorik bir açıklama imiş gibi saymaya zorlanmamalı veya kandırılmamalıyım.

Eğer karşılaştırma modelleri (teoriler) kullanmayı ihmal ederseniz anlayışınız körleşir. Ve eğer karşılaştırma modellerinizi (teorilerinizi), teorik olmayan bir gramer içinde kullanıyorsanız, anlayışınız şaşılaşır.

• • •

53 *A.g.e.* s. 24.

VII

"Biyoloji, dünyadaki karmaşık yapıya sahip varlıklar üzerine yapılan çalışmadır. Fizik ise basit cisimler üzerine yapılan çalışmadır. Hayatın karmaşık oluşu ve çevreye duyarlı bir uyum sağlamadaki başarısı, bunun hakkında özel bir çeşit açıklama gerektirmektedir, ve böyle bir açıklamaya duyulan açlık çoğunlukla insanları tabiat-üstü bir Yaratıcı'ya inanmaya itelemiştir. Karmaşıklık istatistikî imkansızlığı gerektirir. Bir şey istatistik olarak ne kadar imkansızsa, biz de bunun kör bir şans sonucu olarak ortaya çıktığına o kadar az inanırız. Yüzeysel olarak, şansa karşı ilk görünen alternatif zeki bir Bir şey istatistik olarak ne kadar imkansızsa, biz de bunun kör bir şans sonucu olarak ortaya çıktığına o kadar az inanırız. Yüzeysel olarak, şansa karşı ilk görünen alternatif zeki bir Yaratıcı'ya inanmaktır. Fakat Charles Darwin, kör fiziksel güçlerin bilinçli bir yaratılış planını taklit etmesinin mümkün olduğunu, ve de, şansa bağlı değişimlerin birikimli bir süzgeci olarak işleyen bu kör fiziksel güçlerin sonunda nasıl, uyum sağlama yeteneğine sahip ve organize bir takım karmaşık yapılara, sivrisineklere ve mamutlara, insana, ve dolaylı olarak da, kitaplara ve bilgisayarlara yol açtığını göstermiştir.

"Darwin'in teorisi şimdi, bu konuda geçerli bütün kanıtlar tarafından desteklenmektedir ve bunun doğruluğundan hiçbir ciddi biyolog şüphe etmemektedir. Fakat, kanıtların önemli olması bir yana, bu makalemde ben farklı bir çeşit düşünce geliştirme imkanlarını keşfetmeye çalışacağım. Öyle sanıyorum ki, kanıtlardan bağımsız olarak, Darwinci doğal ayıklamanın, uyum sağlama yeteneğine sahip organize bir takım karmaşık yapıların varoluşlarının açıklanması işinde, prensip olarak bildiğimiz tek

güç olduğunu göstermek mümkündür. Bu aşamada öne sürdüğüm düşünce, mantıksal anlamda tam bir kesinlikte olmayacak. Burada benim yaklaşımım, Darwinci doğal ayıklamanın eldeki diğer alternatiflerini incelemek ve kanıtlar bunlara karşı olmamış olsa bile, bu alternatiflerin, bunlardan beklediğimiz kavramsal işlevi yerine getiremeyecek durumda olduklarını göstermek. (Buna benzer bir düşünce, gene Darwin'in yorumlamasına uygun olmak kaydıyla aşamalı veya 'sıçramalı' evrim düşüncesine karşı, süreceli evrimi desteklemek üzere geliştirilebilir).

"Darwinciliğin karşısında, hayatın organize ve görünüşte bir amaca yönelik karmaşıklığının açıklaması olarak öne sürülen yalnızca iki alternatif biliyorum. Bunlarda biri Tanrı, öteki de Lamarkçılık (Lamarckism). Korkarım Tanrı'yla olan işimi kısa keseceğim. O'nun birçok meziyetleri olabilir: Kuşkusuz onun yerini, vicdanları sızlatmada, ölüm döşeğindekilere ve çaresizlere ümit kapısı olmada kimse dolduramaz. Fakat organize karmaşık yapıların açıklanmasında o bir işe yaramaz. Bizim açıklamasını yapmaya çalıştığımız şey, organize bir karmaşıklıktır; bu yüzden de bunun açıklanmasına, bunu yaratabilecek güçte ve karmaşıklıkta bir varlık katıştırmak boşunadır."[54]

Gramatik şaşkınlık örneği olarak gösterilebilecek bir ifade:

"Hayatın karmaşık oluşu ve çevreye duyarlı bir uyum sağlamadaki başarısı, bunun hakkında özel bir çeşit açıklama gerektirmektedir, ve böyle bir açıklamaya duyulan açlık çoğunlukla insanları tabiat üstü bir yaratıcıya inanmaya itelemiştir."

Bunu teorik bir açıklama mı kabul edelim, tarihsel bir açıklama mı, yoksa temel veya dinî bir açıklama mı?

• • •

54 Dawkins (1982), s. 130.

Eğer lisanınızı serbest bir şekilde çalıştıracak olsanız şöyle bir takım sorular sorabilirsiniz: "Neden böyle açıklamalara açlık duyulmuştur?" ve "Neden bu açlık insanları şöyle şöyle inanmaya itelemiştir?" Bu sorularla teorik mi, yoksa temel veya dinî sorular mı sormakta olduğunuzu bilmek istemez misiniz?

"Karmaşıklık istatistiki imkansızlığı gerektirir. Bir şey istatistik olarak ne kadar imkansızsa, biz de bunun kör bir şans sonucu olarak ortaya çıktığına o kadar az inanırız."

İstatistik imkansızlık veya ihtimaliyet, hipotetik ve teorik ifadelerde kullanılan bir yapı örneğidir. Biz teorik ifadelere inanamayız. Çünkü, teorik bir ifadeye inanmak demek, bu ifade o lisanda teorik bir ifade fonksiyonu görmüyor demektir. Diğer bir deyişle, o artık teorik bir ifade olmaktan çıkmış demektir. Şans kavramı da teorik yapılarda kullanılan bir kavramdır.

"Bir para atışında tura gelmesi şansı 0.5'tir" ifadesi ile: "Kainat, şans sonucu ortaya çıkmıştır" ifadesi aynı gramer içinde olamaz. Çünkü, önceki ifade için, "inanıyor musun" diye sormak anlamsızdır, halbuki ikinci ifade için öyle değil. Her iki cümlede de "şans" kelimesi kullanılmaktadır. Tekrar söyleyelim: Aynı kelimeyi farklı gramerler içinde kullanmaktan ortaya çıkan gramer saçmalıkları, hata düzeltme rutinleri olmayan bir bilgisayarda ayırılmış kelimeleri (*reserved words*) değişken isimleri olarak kullanmaktan ortaya çıkan hatalarla karşılaştırılabilir. Böyle bir bilgisayar programının yazılı sonuçlarını, günümüzdeki birçok "bilimsel" veya "felsefî" eserle karşılaştırın!

"Yüzeysel olarak, şansa karşı ilk görünen alternatif, zeki bir Yaratıcı'ya inanmaktır."

Bu teorik bir ifade mi, gramatik bir ifade mi, yoksa dinî bir ifade mi?

Bu ifadede de, hipotetik bir kavram olan "şans" kavramı, hipotetik olmayan "Yaratıcı" kavramına karşılık olarak gösterilmektedir. Böyle bir karşılaştırma "Alaaddin'in sihirli lambası"nı "elektrik ampulü" ile karşılaştırmaya benzer!

"Fakat Charles Darwin, kör fiziksel güçlerin bilinçli bir yaratılış planını taklit etmesinin mümkün olduğunu, ve de, şansa bağlı değişimlerin birikimli bir süzgeci olarak işleyen bu kör fiziksel güçlerin sonunda nasıl, uyum sağlama yeteneğine sahip ve organize bir takım karmaşık yapılara, sivrisineklere ve mamutlara, insana, ve dolaylı olarak da, kitaplara ve bilgisayarlara yol açtığını göstermiştir."

Burada, bu ifadeye "Biz inanıyoruz ki" ön-ekini ilave etmek anlamsız olur mu? ("Biz inanıyoruz ki, Charles Darwin, kör fiziksel güçlerin...").

Şu ifadeye de dikkat edin: "Kör fiziksel güçlerin, bilinçli bir yaratılış planını taklit etmesinin..." Burada şunu sorabilirsiniz: "Neden bu kör fiziksel güçler, bilinçli bir yaratılış planını taklit etmiştir?"

Gene bu paragraftaki ifadeyle ilgili olarak şunu sormak anlamlı olur mu: "Neden bu kör fiziksel güçler, şansa bağlı değişimlerin birikimli bir süzgeci olarak işlemektedir?"

Şu söz: "Kitapların ve bilgisayarların, dolaylı olarak şans sonucu ortaya çıkması ne hayret verici bir olay!", ne anlam ifade edebilir?

"Darwin'in teorisi şimdi, bu konuda geçerli bütün kanıtlar tarafından desteklenmektedir, ve bunun doğruluğundan hiçbir ciddi biyolog şüphe etmemektedir."

Bu ifadeyi, içindeki "teori", "destekleme", "kanıt", "doğruluk", "şüphe" gibi terimlerin nasıl kullanıldığının tetkikini (incelenmesini) bir yana bırakarak şununla karşılaştıralım: "Newton'un teorisi bütün geçerli kanıtlar tarafından

desteklenmekte, ve bunun doğruluğundan hiçbir ciddi fizikçi şüphe etmemektedir." Böyle bir karşılaştırma yapmakla acaba biz kendi kedimizi yanıltmış mı oluruz?

Öyle bir "satranç oyunu" düşünün ki, bunda taraflar işlerine geldiği zaman taşları dama oyunundaki gibi oynuyor olsun. Bu oyun içinde son hareketin hangi kurala göre oynandığına nasıl karar verirdiniz? Böyle bir oyunu satranç veya dama ile nasıl karşılaştırabilirsiniz?

Eğer ben de gramer-körü olsaydım, bugünün teorisyenlerinin bütün söylediklerini teorik ifadeler olarak görürdüm. Ancak, teorik ifadeleri teorik olmayanlardan ayırmasını bilmek o kadar kolay değildir. Fakat bu ne kadar zorsa o kadar da önemli.

VIII

Görünüşte önemsiz sayılabilecek öyle bir durum düşünüyorum ki, bunda ben "bilim-kurgu"yu "kurgu-bilim"den ayırırdım. Öncekinde şöyle ifadeler kullanırdım: "Sonra elektron, protona dedi ki: 'Termodinamiğin ikinci prensibine aykırı davranmayalım.'" Buna karşılık sonrakinde ise şu türden ifadeler kullanırdım: "Troglar vücutlarında zayıf bir radyo-aktiviteye sahiptirler; bunlar karbon-esaslı olup yüksek basınçlara dayanıklı idiler, ve EM [elektro-manyetik] spektrumun kısa dalgalı bölgesinin çok aşağısındaki uyarımları algılayabilmekte idiler."[55]

Öncekinde, teorik terimler (mesela elektron, proton vs.) hayalî (masalsı) bir gramer içersinde kullanılmakta, sonrakinde ise masal terimleri ("Trog" gibi) teorik bir çerçeve içinde kullanılmakta.

• • •

55 Vinge (1981), s. 64.

5. GRAMATİK SORUŞTURMALAR - 3

I

"Moby Dick" (Beyaz Balina) filmini düşünelim. Bu film, aynı isimdeki romanın konusunu sergilemektedir. Peki bundan başka bir şeyi de göstermekte değil midir?

Ayrıca göstermektedir ki, şu şu aktörler (Gregory Peck, vs.) bu filmde rol almışlardır, yani bu aktörler, Kaptan Ahab ve tayfalarının başından geçenleri sergilemek üzere belli zamanlarda, belli yerlerde ve filmde de gösterildiği gibi, belli bir takım davranışlarda (aktlarda) bulunmuşlardır.

Böylece, aynı film birbirinden bütünüyle farklı iki ayrı olaylar dizisini sergilemektedir.

Soru: Hangisi olayların gerçek resmidir? Belki: "Bu ona bakış açınıza bağlı" diyeceksiniz. Belki bunu, bu soruya, (onun karışıklığa yönelten çerçevesi nedeniyle) doğrudan cevap vermekten kaçınmak için söylemiş olacaksınız. Diğer bir deyişle, soruyu ortaya konduğu şekliyle hemen kabul etmek istememektesiniz. Bu kısa analizi (çözümlemeyi) burada bırakalım ve yeniden dikkatimizi Kaptan Ahab ve tayfalarına çevirelim.

"Bu ona bakış açınıza bağlı".

Kaptan Ahab'ın tayfası ölüyor, aktör ölmüyor. Böylece biz aynı şeye, birbirinden bütünüyle farklı iki değişik açıdan hayret ve şaşkınlığa düşmeden rahatça bakabilmekteyiz!

Burada; "Kaptan Ahab şunu şunu yaptı" dediğim zaman, hayalî ifade grameri içinde konuşmaktayım. Halbuki bu aktörlerden bahsettiğim zaman, hal ifadesi (veya tarih ifadesi) grameri içinde konuşmaktayım.

II

Bir cıva havuzu üzerinde koşan bir adam tasarlayın.

Önce, bir anda bunu tasarlayamamaktayız. Denilebilir ki bu, bir benzeşim veya karşılaştırma örneği bulamamamızdandır. Daha sonra, belki, bataklıklı (çamurlu) bir arazide (tarlada) koşmaya çalışan bir adam, ve daha sonra da belki, çölde koşmaya çalışan bir adam tasarlarız...

III

Birçok durumlarda, bir rengin mavi mi yoksa yeşil mi sayılabileceği üzerinde durmak anlamsızdır. Fakat kırmızı ile yeşili birbirinden ayırt edemediğimiz ciddi bir durum düşünün.

IV

Öyle bir hastalık düşünün ki, ona yakalanmış olan insanlar yalnızca şimdiki zaman içersinde konuşmakta olsunlar.

Öyle bir toplum düşünün ki, orada lisan içersinde tekil şahıs zamirleri (yani, ben, sen, o) kullanmak yasaklanmış olsun ve böylece, "Ben şunu gördüm", "Bunu anladım" ifadeleri anlamsız sayılsın.

Başka bir toplum düşünün ki, orada, "inanıyorum" ifadesini kullanmak yasaklanmış veya kötü görülmüş olsun. Buna rağmen bu toplumda, "inanıyorum" ifadesini kullanmadan aynı şeyleri ifade etmek ne kadar kolay olacaktır.

Öyle bir lisan düşünün ki onda, ne zaman bir P-ifadesi (mesela "şunu düşünüyorum", "şuramda bir ağrı hissediyorum", vs.) söylenmiş olsa, "Objektif olarak söylemek gerekirse" ön-eki de birlikte kullanılmakta ve cümleler şöyle ifade edilmektedir: "Objektif olarak söylemek gerekirse, şunu düşünüyorum", veya "Objektif olarak söylemek gerekirse, şuramda bir ağrı hissediyorum"!

Richard paradoksunu öğretebilmek için Gödel teoremini örnek olarak kullanan bir adam düşünün!

V

Satrançta en önemli taş hangisidir? Şah mı?

En güçlü taş hangisidir? Vezir mi?

Oyunun belli bir safhasında, taşların güç dağılımı düzeni, başka bir safhasındakinden çok daha farklı olabilir.

Ancak bu, bizim çeşitli taşların güçleri hakkında genel ifadelerde bulunmamızı büsbütün engelleyebilir mi?

Gramatik kural:

Şahını feda ederek (vererek) rakibini mat edemezsin.

Öyle bir satranç oyunu (?) düşünün ki, onda, taraflardan biri oyun sürecinde "şah" ve "vezir"i devamlı birbiriyle yer değiştirtmekte olsun!

Öyle bir oyun düşünün ki, orada taraflar satranç tahtası ve satranç taşları ile dama oynamakta olsun, ve kendilerine, "Ne oynuyorsunuz?" diye sorulduğunda: "Satranç oynuyoruz" desinler!

Basit bir gramatik ifade:

Satranç taşları ile dama oynayabilirsiniz, ancak "şah" artık şah olmaktan çıkmış, ve taşların önemlilik sırası tamamen değer değiştirmiştir.

Dama taşları ile satranç oynayabilirsiniz, ama o zaman şah ve fili birbiriyle karıştırmak ne kadar kolaydır!

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

Ackerman, R., *An Introduction to Many Valued Logics*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1967.

Ambrose, A., & M. Lazerowitz (eds.), *Ludwig Wittgenstein: Philosophy and Language*, Londra: George Allen and Unwin, 1972.

Anscombe, G.E.M., *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*, Londra: Hutchinson, 1959.

Bartley, W.W., *Wittgenstein*, Londra: Quartet Books, 1974.

Bogen, J., *Wittgenstein's Philosophy of Language*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1972.

Carnap, R., *An Introduction to the Philosophy of Science*, New York: Basic Books, 1966.

Carnap, R., *Introduction to Symbolic Logic and its Applications*, Tr. By W.H. Meyer and J. Wilkinson. New York: Dover, 1958.

Carnap, R., *The Logical Structure of the World and Pseudoproblems in Philosophy*, Berkeley: University of California Press, 1969.

Chalmers, A.F., *What is This Thing Called Science?*, Milton Keynes: The Open University Press, 1976.

Cornford, F.M., *Plato's Theory of Knowledge*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1935.

Cornford, M., *Dialectical Materialism, An Introduction. Volume 1. Materialism and the Dialectical Method*, Londra: Lawrence and Wishart, 1976.

Cornford, M., *Marxism and the Linguistic Philosophy*, Londra: Lawrence and Wishart, 1971.

Cornford, M., *Open Philosophy and the Open Society*, Londra: Lawrence and Wishart, 1968.

Dawkins, R., "The Necessity of Darwinism", *New Scientist*, 15 April 1982, s. 130.

Diamond, C. (ed.), *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics, Cambridge, 1939*, Sussex: The Harvester Press, 1976.

Einstein, A., *Relativity*, Londra: Methuen, 1920.

Engelmann, P., *Letters from Wittgenstein with a Memoir*, (transl. by) L. Furthmuller, (ed. by) B.F. McGuiness. Oxford: Basil Blackwell, 1967.

Feyerabend, P., *Against Method*, Londra: Verso, 1975.

Frazer, J.G., *The Golden Bough*, Londra: (Abridged ed.) The Macmillan Press, 1978.

Fromm, E., *Psychoanalysis and Religion*, New Haven: Yale University Press, 1950.

Goodstein, R.L., *Recursive Analysis*, Amsterdam: North-Holland, 1961.

Goodstein, R.L., *Recursive Number Theory*, Amsterdam: North-Holland, 1964.

Goodstein, R.L., *Mathematical Logic*, Second ed. Leicester: Leicester Uiversity Press, 1965.

Gould, S.J., "In Praise of Charles Darwin", *Discover*, s. 23-24, February 1982.

Gödel, K., *On Formally Undecidable Propositions of Principia Mathematica and Related Systems*, New York: Basic Books, 1962.

Heisenberg, W., *Across the Frontiers*, New York: Harper, 1975.

Heisenberg, W., *Physics and Beyond*, Londra: George Allen and Unwin, 1971.

Heisenberg, W., *Physics and Philosophy*, Londra: George Allen and Unwin, 1958.

Hertz, H., *The Principles of Mechanics*, New York: Dover, 1956.

Hofstadter, D.R., "Metamagical Themas", *Scientific American*, March 1982, s. 14-16.

Hourani, G.F., *Averroes, On the Harmony of Religion and Philosophy*, Londra: Luzac, 1976.

Janik, A. & S. Toulmin, *Wittgenstein's Vienna*, Londra: Weidenfeld and Nicholson, 1973.

Kleene, S.C., *Introduction to Metamathematics*, Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1952.

Kneebone, G.T., *Mathematical Logic and Foundations of Mathematics*, New York: Van Nostrand Reinhold, 1963.

Kuhn, T.S., *The Essential Tension, Selected Studies in Scientific Tradition and Change*, Chicago: The University of Chicago Press, 1977.

Kuhn T.S., *The Structure of Scientific Revolutions*, (Second ed.) Chicago: The University of Chicago Press, 1970.

Laing, R.D., *Conversations With Children*, Middlesex: Penguin Books, 1978.

Lakatos, I. & A. Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Londra: Cambridge University Press, 1979.

Lee, H.D.P., "Wittgenstein 1929-1931", *Philosophy*, April 1979, vol 54, No 208.

Luckhardt, C.G. (ed.), *Wittgenstein, Sources and Perspectives*, Sussex: The Harvester Press, 1979.

Malcolm, N., *Ludwig Wittgenstein: A Memoir: With a Bibliographical Sketch by G. H. von Wright*, Londra: Oxford University Press, 1958.

Maslow, A.H., *The Psychology of Science, A Reconnessaince*, New York: Harper and Row, 1966.

Newton, I., *Opticks*, New York: Dover, 1952.

O'Connor, D.J., *Free Will*, Londra: Macmillan, 1971.

Pears, D.F., *Wittgenstein*, Londra: Fontana, 1969.

Piaget, J., *The Child's Conception of the World*, St. Albans: Paladin, 1973.

Piaget, J., *The Language and Thought of the Child*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1971.

Pitcher, G. (ed.), *Wittgenstein, The Philosophical Investigations, A Collection of Critical Essays*, Londra: Macmillan, 1970.

Poincare, H., *Science and Hypothesis*, New York: Dover, 1952.

Popper, K.R., *Conjectures and Refutations*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1972.

Popper, K.R., *The Logic of Scientific Discovery*, Londra: Hutchinson, 1959.

Popper, K.R., *Objective Knowledge*, Oxford: Clarendon Press, 1972.

Quine. W.v.O., *From a Logical Point of View*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1961.

Quine, W.v.O., *Mathematical Logic*, New York: Harper, 1940.

Reichenbach, H., *Elements of Symbolic Logic*, New York: The Free Press, 1947.

Richards, I.A., *The Philosophy of Rhetoric*, Londra: Oxford University Press, 1931.

Rûmî, Celaleddin, *Mesnevî*, Manzum Nahifî Tercümesi, (hazırl.) Amil Çelebioğlu, İstanbul: Sönmez Matbaası, 1967.

Russell, B., *Introduction to Mathematical Philosophy*, Londra: George Allen and Unwin, 1919.

Russell, B., *Mysticism and Logic*, Londra: George Allen and Unwin, 1963.

Russell, B., *The Principles of Mathematics*, Londra: George Allen and Unwin, 1903.

Ryle, G., *The Concept of Mind*, Harmondsworth: Penguin, 1949.

Ryle, G., *Dilemmas*, Cambridge: University Press, 1969.

Stoll, R.R., *Sets, Logic and Axiomatic Theories*, San Fransisco: W.H. Freeman, 1961.

Vinge, J.D., *Eyes of Amber*, Londra: Macdonald Futura Publishers, 1981.

Waismann, F., *The Principles of Linguistic Philosophy*, Londra: Macmillan, 1965.

Whitehead, A.N., and B. Russell. *Principia Mathematica to 56*, Cambridge: University Press, 1970.

Wittgenstein, L., *Blue and Brown Books*, New York: Harper and Row, 1965.

Wittgenstein, L., *Lectures and Conversations on Aesthetics. Psychology and Religious Belief*, Ed. By Cyril Barrett. Oxford: Basil Blackwell, 1970.

Wittgenstein, L., *Letters to Russell, Keynes and Moore*, Oxford: Basil Blackwell, 1974.

Wittgenstein, L., *Notebooks 1914-1916*, (ed. tr. by) G.E.M. Anscombe. New York: Harper and Row, 1961.

Wittgenstein, L., *On Certainty*, (ed. by) G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright. (tr. by) D. Paul and G.E.M. Anscombe, Oxford: Basil Blackwell, 1979.

Wittgenstein, L., *Philosophical Grammar*, (ed. by) R. Rhees, (tr. by) A. Kenny, Oxford: Basil Blackwell, 1974.

Wittgenstein, L., *Philosophical Investigations*, (ed. by), G.H. von Wright and G.E.M. Anscombe, (tr. by) G.E.M. Anscombe. Oxford: Basil Blackwell, 1953.

Wittgenstein, L., *Philosophical Remarks*, (ed. by) R. Rhees, (tr. by) R. Hargreaves and R. White, Oxford: Basil Blackwell, 1975.

Wittgenstein, L., *Remarks on Colour*, (ed. by) G.E.M. Anscombe, (tr. by) L.L. MacAllister and M. Schaetle, Oxford: Basil Blackwell, ts.

Wittgenstein, L., *Remarks on the Foundations of Mathematics*, (ed. by) G.H. von Wright and G.E.M. Anscombe, Oxford: Basil Blackwell, 1964.

Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus*, (transl. by) C.K. Ogden, with an introduction by B. Russell, London: Routledge and Kegan Paul, 1922.

Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus*, (transl. by) D.F. Pears and B.F. McGuinness, with an introduction by B. Russell, London: Routledge and Kegan Paul, 1961.

Wittgenstein, L., *Zettel*, (ed. by) G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright, (transl. by) G.E.M. Anscombe, Oxford: Basil Blackwell, 1967.

Yazır, Elmalılı A. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili, Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, İstanbul: Matbbaa-i Ebüzziya, 1936.

DİZİN

açıklama 1, 2, 6, 7, 10, 12, 14-18, 21, 23, 24, 35, 36, 38- 42, 44, 48, 51, 52, 54, 58, 60-62, 68-70, 75-78
Akıl 14, 67
Alaaddin 35, 70, 79
ampirik ifade 11, 23, 33, 38, 39
anlam 9, 11, 12, 19, 31, 35-37, 42, 43, 44, 47, 48, 55, 58, 65, 67, 68, 70, 74, 79
aritmetik ifade 12, 27
atom 25

Babil 8
Bartley, W.W. 89
benzer 1, 8, 16, 18, 31, 68, 77, 79
benzerlik 8, 9, 12
benzeşim 1, 2, 10, 23, 33, 36, 39, 48, 63, 64, 84
biçimsel 32, 47, 56
bilim 8, 10, 13, 21, 24, 28, 38, 39, 48, 55, 60, 62, 64-66; ~- kurgu 81

Cantor, G. 11
Carnap, R. 31, 89
cevap 4, 15, 19, 21, 24, 29, 30, 31, 32, 35, 41, 49, 53, 54, 56-58, 61, 68, 83
cevap alanı 30, 31
Chalmers, A.F. 63, 89
cıva 84

cümle 3, 15, 17, 19, 23, 27-31, 36-38, 46-48, 56, 59, 64, 78, 86

çerçeve 30, 32, 49, 81, 83

Darwin, C. 74, 76, 79
Diamond, C. 89
dinî ifade 17, 68
diyalektik 21, 48, 53, 58, 59
doğru 2, 3, 11, 13, 22, 25, 30, 42, 44, 52, 69, 73

Einstein, A. 5, 6, 12, 39, 89
elektron 24, 25, 81
elverişli 23, 65
Engels F. 54, 57
evrim 9, 15, 16, 64, 72, 74, 77
Evrim Teorisi 1, 8, 19, 75

Farklı 7, 9, 12, 24, 28, 44, 51, 52, 73, 76, 78, 83, 87
fizik 1, 39, 66, 76
Frazer, J.G. (Golden Bough) 51, 52, 90
Freud, S. 22, 67, 68, 69, 70
Fromm, E. 67, 90

Genel Relativite Teorisi 5, 6, 39
gerçek 5, 60, 61, 66, 69, 83
Gerçeklik 1, 39, 47, 56, 58, 69
Gödel, K. 27, 28, 72, 73, 86, 90

gramatik ifade 33, 46, 56, 87
gramer farkı 4
gramer yapısı 32, 63, 64
gündelik lisan 27, 28

Hacivat-Karagöz 19
hal ifadesi 3, 4, 7, 18, 26, 42, 63, 83
Hareket 2, 3, 5, 11, 19, 22, 25, 56, 57, 58
hayalî ifade 33, 35, 83
hayat tarzı 13–16, 23, 38, 49, 68, 69
hipotetik ifade 4, 10, 18, 36, 43, 47
hipotez 18, 28, 51, 59

icat 12, 64
iç çelişki 58, 59, 61, 62
içgüdüsel güç 67, 70
illüzyon 19, 67, 69, 70
inanmak 14, 17, 49, 76, 78
ispat 29, 35, 36, 43, 46, 73

kanıt 8, 9, 37, 47, 69, 76, 77, 79
Kanun 2, 39, 56, 63
Kaptan Ahab 83
karşılaştırma 1, 2, 11-14, 23, 31, 32, 38, 39, 47, 48, 52, 54, 57, 60, 75, 79, 80, 84
kavram 18, 23, 24, 49, 54, 55, 73, 74, 78, 79; ~ yapısı 46
keşif 64
kimya 1, 8, 12
Kuhn, T. 10, 12, 90
kurgu-bilim 81

lisan 10, 14, 15, 16, 19, 23, 27, 28, 33, 36, 38, 46-48, 52, 78, 86

madde 25, 53, 56-58, 61, 62
mantık 10, 11, 14, 18, 33, 47, 69
Marksist 19, 54, 60, 62
Marx, K. 59, 70
masal 35, 70, 81
matematik ifade 7, 47
materyalist 24, 53-59, 61
materyalizm 55, 56, 58, 59, 62
mecaz ve benzeşim ifadeleri 33, 64
Moby Dick 83
model 1, 2, 4, 6, 10, 12, 18, 23, 25, 28, 38, 39, 43, 44, 48, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 63, 64, 66, 72, 75

nevroz 68, 70
Newton, I. 91

P-ifadesi 44, 45, 86
Peck, Gregory 83
Piaget, J. 91
Popper, K. 10, 38, 39, 91
pozitivist 23, 24
Principia Mathematica 27, 90, 92
proton 81
psikanaliz 27, 67
psikoloji 13, 28, 70

resim 1, 5, 73
Richard paradoksu 86
robot 5, 31, 32
Russel, B. 27, 31, 91, 92
Rüya 8, 27, 28

sağlama 32
satranç 7, 47, 80, 87
sistem 24, 28, 39, 58, 59, 63, 65, 66, 72, 74
Smith, Adam 74
soru 1, 8, 10-12, 14, 15, 18, 21, 22, 24, 29-32, 35-41, 44, 48, 49, 53, 54, 57, 58, 61-63, 67, 72, 75, 78, 83

Sümerler 8
Süreç 9, 13-16, 53, 54, 55, 58, 65, 67

şüphe 48, 49, 76, 79, 80

Tabiat 1, 2, 15, 16, 28, 39, 55, 56, 58–61, 63, 67, 74, 76, 77
Tarif 29
Tarih 8, 33, 35, 37, 55, 60, 65, 83
tarih ifadesi 37, 60, 83
tasvir 1, 2, 4, 5, 10, 28, 31, 32, 36, 47, 52
temel inanç ifadesi 14, 19, 23, 37, 39, 48, 58
temsil etme 27, 72
teori 1, 2, 5–8, 10–14, 18, 19, 28, 38, 39, 51, 52, 59, 60, 63, 65-68, 73-76, 79;-k ifade 8, 11, 44, 49, 67, 70, 75, 78, 80; -k terim 13, 23, 24, 62, 67, 70, 81
Termodinamiğin ikinci prensibi 70, 81
Troglar 81

uygun 1, 2, 11-13, 31, 38, 39, 44, 66, 77; ~ değil 11, 38

Vinge, J.D. 81, 92

Whitehead, A.N. 27, 92
Wittgenstein, L. 7, 12, 14, 27, 31, 51, 89, 90, 91, 92

yanlış 3, 4, 5, 7, 11, 14, 30, 35, 38, 42, 59, 69; ~lama 10, 11, 38, 39, 51
yapı 8, 11, 18, 21, 33, 47, 48, 59, 63, 67, 76-78
yol gösterici 48
yorum 28, 77

İFADELERİN GRAMATİK AYIRIMI

ŞAKİR KOCABAŞ

Farklı ifade kategorilerinde kullanılan kavramlar ve terimler bu gün birçok bilim ve felsefe tartışmalarında birbirine karıştırılmaktadır. Bu durum, çeşitli ifade biçimlerinin gramatik olarak nasıl birbirinden ayrıldığını bilmemekten kaynaklanmaktadır. Elinizdeki bu kitap, ifadelerin kategorik olarak birbirinden nasıl ayrılabileceğini örneklerle ortaya koymaktadır.

Kitapta, basit gibi görünen soruların aslında kendi içlerinde nasıl önermeler taşıyabildiği ve basit gibi görünen cümleler içinde nasıl bir gramer karışıklığı bulunabileceği çarpıcı örneklerle gösterilmektedir.

Hiç sorgulamadan kabul ettiğimiz pek çok ünlü sözün, gramatik ayrımı yapıldığında nasıl ideolojik önkabullerle dolu olduğu ortaya konmaktadır.

İlk baskısı yapıldığı tarihten itibaren önemli tartışmalar başlatan bu eser, dil ve düşünce konusunda yoğunlaşanlar için başucu kitabı olma özelliğini sürdürüyor.

ISBN 975-6614-06-4
9 799756 614067